

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Från *fondhot* till *borgerligt grå*
Politiskt språk i Aftonbladets och Expressens ledare
i anslutning till valen 1982–2002

Anders Bergqvist

D-uppsats
Svenska språket
VT 2007
Handledare Sven-Göran Malmgren

Sammandrag

Min uppsats Från *fondhot* till *borgerligt grå* visar några intressanta aspekter på det politiska språket i Aftonbladet och Expressen under de sista veckorna innan valet åren 1982 till och med 2002. Från att någonting upplevs som ett *hot* till att någonting (annat) upplevs som *grått* pekar onekligen på en drastisk dimensionsförskjutning i språkbruket.

Uppsatsen visar dels skillnader i språkbruket över tid i respektive tidning, dels hur frekvensen för de undersökta orden förändras över tid.

Av de tolv ord jag undersökt, *demokrati*, *frihet*, *jämlikhet*, *rättvisa*, *solidaritet*, *samhälle*, *välfärd*, *medborgare*, *icke-socialist*, *borgare*, *borgerlig* samt *löntagarfonder*, är *borgerlig* det med flest belägg och dessutom av starkt blockskiljande karaktär. Från att de borgerliga själva vacklat inför att använda ordet, använde man det under valet 2002 (och senare under valet 2006) som ett positivt samlingsbegrepp på fyra partier. Det närbesläktade ordet *borgare* upplevdes sannolikt av båda tidningarna som alltför ideologiskt skarpt och har följaktligen få belägg.

Ordet *löntagarfonder* användes med få undantag endast 1982 och då huvudsakligen i Expressen, en företeelse värd att notera eftersom löntagarfonderna var ett vänsterprojekt. Liksom ordet *löntagarfonder* har ordet *icke-socialist* försvunnit från ledarartiklarna. Aftonbladet har för övrigt inget belägg i materialet för ordet. Ett annat ord med låg frekvens är *jämlikhet*, vilket är anmärkningsvärt eftersom flera partier innan undersökningsperiodens början använt ordet i paroller inför val.

Några av orden, *solidaritet*, *välfärd* och *borgerlig*, det senare åtminstone under större delen av undersökningstiden, är plusord för Aftonbladet och indirekt socialdemokraterna. I samma utsträckning är *frihet*, *medborgare* och, egendomligt nog, *löntagarfonder* plusord för Expressen och de borgerliga partierna.

Tidningarna är naturligtvis överens om ordet *demokrati*:s positiva innebörd. Man är även överens om positiva grundvärden knutna till ordet *samhälle* men Expressen lyfter även fram samhällets mörkare sidor.

1. INLEDNING	1
2. SYFTE	2
3. MATERIAL	3
3.1. MATERIALET PÅ TEXTNIVÅ	3
3.2. MATERIALET PÅ ORDNIVÅ	4
3.3. ORDURVALET	5
4. TIDIGARE FORSKNING	7
5. RESULTAT	13
5.1. ALLMÄNT	13
5.2. DEMOKRATI	14
5.3. FRIHET	17
5.4. JÄMLIKHET	19
5.5. RÄTTVISA	20
5.6. SOLIDARITET	23
5.7. SAMHÄLLE	24
5.8. VÄLFÄRD	27
5.9. MEDBORGARE	30
5.10. ICKE-SOCIALIST	32
5.11. BORGARE	33
5.12. BORGERLIG	34
5.13. LÖNTAGARFONDER	37
6. SAMMANFATTNING	39
7.SLUTDISKUSSION	42
<i>BILAGA. TABELLER OCH DIAGRAM</i>	45
LITTERATUR	50

1. Inledning

Den tjugooåriga epoken 1982 till 2002 är särdeles intressant i svensk politik eftersom den medfört tre blocköverskridande regeringsbyten (1982, 1991 och 1994). Detta är anmärkningsvärt då de föregående 50 åren, 1932 till 1982, uppvisat ett enda – 1976. De tjugoo åren är även anmärkningsvärda ur perspektivet att antalet riksdagspartier har ökat från fem till sju med miljöpartiets och kristdemokraternas inträde.

Dessa politiska landskapsförändringar utgör bakgrund för den studie av det politiska språket på Aftonbladets och Expressens ledarsidor nära valdagen från och med valet 1982 till och med valet 2002 som följer nedan. Starkt bidragande har även varit det persongalleri som förekommit i toppen av de politiska partierna under perioden. Inte minst de personliga antipatierna mellan socialdemokraternas Olof Palme och centerpartiets Torbjörn Fälldin i periodens inledning skärpte motsättningarna mellan de politiska blocken vilket sannolikt även påverkade språket hos de journalister som verkade på tidningar med anknytning till partierna.

Palme-Fälldinepoken kan sägas ha kulminerat med den infekterade löntagarfondsdebatten 1982, alltså min mätperiods inledning. 1982 års ideologiskt laddade valrörelse avspeglade sig också mycket riktigt på de båda kvällstidningarnas ledarsidor som innehöll i särklass flest av de politiskt värdeladdade ord jag undersökt just 1982 jämfört med övriga valrörelser till och med 2002. Därför kunde det ibland kännas lite avslaget att läsa språket i ledarna övriga år, speciellt då ekonomiska överväganden alltmer tenderade att tränga ut politiska visioner och göra avtryck i språket. Detta gäller även efter det att den akuta ekonomiska krisen övervunnits i mitten av 90-talet och landets finanser förbättrades.

Anledningen till att jag har valt ledarartiklar ur Aftonbladet och Expressen är att tidningarna är de enda rikstäckande kvällstidningarna med socialdemokratisk respektive borgerlig inriktning och därför tydligt jämförbara. Valdebatten är dessutom intensivast närmast valdagen och polemiken blocken emellan i konsekvens härmed som skarpast. De artiklar med utrikespolitisk inriktning där inte partipolitisk polemik bedrivits har valts bort då tidningarna under dessa förutsättningar inte varit intressanta att jämföra. Dessa artiklar är så nära valdagen få, endast en till tre per tidning och studerad period. Antal möjliga ledarartiklar att undersöka ligger mellan 15 och 20 per år men de faktiskt undersökta är alltså något färre. Detta framgår i tabeller i bilagan.

Eftersom socialdemokraterna varit största parti och regeringsbildare flest år under perioden kan det också vara intressant att kommentera ett

par av detta partis valslogans, även om mina båda exempel ligger något val före respektive efter mätperioden. Olof Palme hade *ökad jämlikhet* som slogan i 1970 års val medan Göran Persson hade *alla ska med* som slogan 2006. Detta, tror jag, säger något om språkets utveckling. Medan *ökad jämlikhet* av många borgerliga upplevdes som starkt kontroversiellt kan knappast någon ha känt sig provocerad av *alla ska med* speciellt inte om man jämför med nuvarande (2007) moderatledaren Fredrik Reinfeldts näraliggande *inkluderande samhälle*.

Aftonbladet ägdes fram till 1996 av Landsorganisationen (LO) och ägs sedan dess av ett norskt konsortium. Både före och efter ägarskiftet förespråkar man en socialdemokratisk linje. Expressen har hela tiden ägts av Bonnierkoncernen, kallar sig oberoende liberal och förespråkar under hela perioden en borgerlig, närmast folkpartistisk linje. Expressens upplaga var större än Aftonbladets fram till just 1996 då Aftonbladet gick om och sedan dess fortfarande (2007) är störst.

2. Syfte

Språket, sådant det använts i politiska syften, har genom åren varit föremål för omfattande studier. Min studie nedan är tänkt som ett tillskott till övriga studier. Den bygger på 12 så kallade grundord som valts ut enligt kriterier som presenteras i avsnitt 3.3. Jämförelsen är dels kvantitativ, det vill säga den räknar belägg av politiska ord, dels kvalitativ eller analyserande, det vill säga den försöker bedöma ordet i sitt sammanhang. Med sammanhang avses här bland annat var i ledarna det politiska ordet förekommer, vilka språkliga bilder det medverkar i, i vilka sammansättningar det kan förekomma och vilken negativ påverkan det kan utsättas för. Ett exempel på hur ett ord utsätts för negativ påverkan är när ordet *borgerlig* i Aftonbladet ibland paras ihop med ord som *gräl* till *borgerliga gräl*.

Studiens syfte är dubbelt. Det första är att undersöka hur språket förändras över tid och det andra är att peka på olikheter i Aftonbladets och Expressens sätt att använda orden. Ett exempel på språkförändringar är att ordet *löntagarfonder* försvunnit efter 1991 och ett exempel på olikheter mellan tidningarna är det faktum att Aftonbladets *borgerliga gräl* ovan aldrig förekommer i Expressen. För tydlighets skull bör påpekas att även Expressen retoriskt använder negativ påverkan men då med udden mot socialdemokraterna.

Det är den analytiska dimensionen som utgör studiens huvudlinje; att endast räkna hur många gånger en tidning använt ett visst ord och

jämföra med konkurrenttidningen och sen försöka dra slutsatser av detta skulle kunna leda fel.

Expressen har till exempel fler belägg på ordet *löntagarfonder* än Aftonbladet men är negativ till löntagarfondernas idé och använder ordet många gånger endast i sammanhang som misskrediterar idén. Att då endast räkna belägg på *löntagarfonder* i respektive tidning och där-efter påstå att Expressen skulle ha större preferens för ordet skulle således bli missvisande.

Något liknande kan sägas om Aftonbladets användning av ordet *borgerlig*, som är betydligt frekventare i Aftonbladet än i Expressen trots att man är motståndare till vad ordet står för. Utgångspunkten har alltså varit att tidningarna utifrån sina respektive politiska ståndpunkter ibland kan ha använt samma ord med olika syften och i olika kontexter. Sammantaget resulterar detta ofta i att läsaren bibringas olika intryck av samma begrepp beroende på vilken tidnings ledare hon läser.

3. Material

3.1. Materialet på textnivå

Studien omfattar förstaledarna från och med förste september fram till och med valsöndagen de sju valåren 1982, 1985, 1988, 1991, 1994, 1998 och 2002. Ledarna är med få undantag osignerade i båda tidningarna. Dock har Rolf Alsing signerade ledare i Aftonbladet den 7.9 1991 samt den 6.9 och den 13.9 1994. Vidare upplät Aftonbladet sin förstaledare åt miljödebattören Stefan Edman den 2.9 2002. År 2002 är samtliga övriga ledare i Aftonbladet undertecknade med initialer. Expressen har inga signerade ledare.

Förstaledarnas antal är 215, fördelade på 109 i Aftonbladet och 106 i Expressen. Antalet löpande ord är 93 535, fördelade på 45 305 i Aftonbladet och 48 230 i Expressen. Antalet politiska ord är 922 fördelade på 545 i Aftonbladet och 377 i Expressen. Detta innebär att övervikten för Aftonbladet för andel politiska ord gentemot Expressen ökar. Materialen redovisas i tabellerna i bilagan.

Vad gäller antal ord per år utmärker sig 1982 i Expressen, där tidningen räknar 9775 ord vilket är både Expressens och hela materialets högsta siffra. Noteras bör att Expressen har lika många ledare 1982 och 1988, 18 per år, men att tidningen 1988 har 1685 ord färre, alltså totalt 8090. Flest ord ett enskilt år i Aftonbladet finns i 1994 års ledare med 7155 ord fördelade på 16 ledare.

Båda tidningarna har minst antal ord 2002 med 4220 i Expressen och 5155 i Aftonbladet vilket är logiskt då båda tidningarna har minst antal ledare detta år. Jämför tabeller i bilagan.

3.2. Materialet på ordnivå

De 12 utvalda grundorden är *demokrati, frihet, jämlikhet, rättvisa, solidaritet, samhälle, välfärd, medborgare, icke-socialist, borgare, borgerlig* samt *löntagarfonder*. Som framgår av tabellerna i bilagan har Aftonbladet, trots sitt betydligt större antal politiska ord, flest belägg på endast sex av orden och Expressen på övriga sex. Noteras bör den tyngd i Aftonbladets material de 235 orden som utgår från *borgerlig* har. Hade dessa saknats hade antalet politiska ord varit större i Expressen än i Aftonbladet. Å andra sidan finns också det enda exemplet på att ett ord saknas i Aftonbladet – tidningen har inget belägg på *icke-socialist*.

Med grundord avser jag ovanstående ord i grundform plus böjningar i numerus, bestämdhet och genitiv. Att endast använda dessa skulle utesluta övergångar mellan ordklasser och sortera bort avledningar som *demokratisk* och därmed kraftigt begränsa materialet. Därför upplevde jag att en utökning var nödvändig och beslöt att använda såväl suffix-avledningar (*demokratisk*) som sammansättningar till grundordet, där grundordet i det senare fallet kunde vara såväl förled (*samhällsdebatt*) som efterled (*kontrollsamhälle*). Dessutom tog jag med de båda negerande prefixen *anti-* och *o-* som resulterade i ord som till exempel *antidemokrat* och *orättvisa*. *Samhälle* blev på så sätt tillsammans med *solidaritet* och *välfärd* dubbelexponerat i *samhällssolidaritet* och *välfärdssamhälle*. *Samhälle* var för övrigt ett av de ord som visade sig mest fruktbara då det gällde att kombineras med andra. Avledningar och sammansättningar har jag kallat *härledda ord*.

En avvikelse gäller ordet *demokrati* där sammansättningar som *socialdemokrati* och *socialdemokrat* har utelämnats eftersom de inte tillför material till ordet *demokrati* utan endast fungerar som parti-beteckning.

Vad gäller orden på *-het* (*frihet* och *jämlikhet*) valde jag att inte ta med formerna *fri* och *jämlik* eftersom dessa skulle ha tänt ut respektive begrepp alltför långt bort från grundorden. Likaså finns inte *valfrihet* med eftersom det i tidigare forskning brukat behandlas separat (bland annat Lorentzon 2004:182).

3.3. Ordurvalet

Valet av undersökta ord baseras på i huvudsak två hänsynstaganden: dels avgjorde möjligheten till jämförelse med Boréus tidigare forskning (se avsnitt 4) att de fem centrala orden *demokrati*, *frihet*, *jämlikhet*, *rättvisa* samt *solidaritet* kom med, dels skulle övriga ord ha sådan politisk dignitet att de på något sätt borde ha vara väsentliga i debatten under undersökningsperioden. Dessutom kändes det angeläget att söka en balans mellan ord som betraktas som vänsterord och sådana som betraktas som högerord. Följande överväganden ligger därför till grund för valet av övriga sju ord:

Samhälle och *välfärd* torde av många upplevas som ord av övergripande och abstrakt karaktär. Företeelserna *samhälle* och *välfärd* tillhör samtidigt fundamenten i människors tillvaro. *Samhället* och *välfärden* påverkas av alla politiska beslut och påverkar samtidigt alla människor i så måtto att alla är del av *samhället* och önskar del av dess *välfärd*. Vad gäller i vilken omfattning *samhället* ska gripa in och genom vilken utförare (privat eller offentlig) *välfärden* ska distribueras går meningarna isär.

I debatten framställs kanske *medborgaren*, i alla fall i borgerlig press, ungefär som en individ vars rätt det är viktigt att framhålla eller försvara, ofta gentemot *samhället*. *Medborgare* känns som ett individcentrerat ord med borgerligt (Expressen) tolkningsföreträde medan de ovan kommenterade orden *samhälle* och *välfärd* båda känns gemenskapscentrerade och med socialdemokratiskt (Aftonbladet) tolkningsföreträde.

Ett par andra aspekter på *medborgare* bör också belysas. Ordet *medborgare* och dess konnotationer (bibetydelser) blev strax efter sekelskiftet 1800/1900 föremål för debatt i samband med Verner von Heidenstams publicering av diktsamlingen *Ett folk* (1899) med den däri ingående *Medborgarsång*, där inte minst följande rader blev starkt politiskt kontroversiella:

Det är skam, det är fläck på Sveriges banér,
att *medborgarrätt* heter pengar.

Ur denna och andra formuleringar på ungefär på samma tema kom självförtroendet hos delar av arbetarrörelsens att växa och *medborgar*-begreppet att uppvärderas. En annan intressant omständighet är att *Medborgarskolan* är ett moderaterna närliggande studieförbund, vilket indikerar att detta parti anser sig ha tolkningsföreträde på ordet *medborgare*. Hadenius (2000:129) berättar vidare om den tillfälliga val-

organisationen Medborgerlig samling (MBS) i fyrstadskretsen i Skåne 1964 som bildats av de båda före detta högertidningarna Sydsvenska Dagbladet och Kvällsposten och arbetade för Folkpartiet och Högerpartiet. Ordet *medborgare* försvarar av dessa skäl sin plats i min undersökning.

Ordet *borgare* torde i ett historiskt perspektiv ursprungligen haft en neutral klang eftersom ett av vår riksdags ständer från 1400-talet hette just borgare. (De övriga var som bekant adel, präster och bönder.) Med tiden kom ordet *borgare* med sammansättningar att användas pejorativt av socialdemokrater och kommunister. *Borgarbracka* är nog både den vanligaste och grävsta användningsformen och har knappast använts annat än i rena klasskampsmåfester. Det går även att finna skönlitterära belägg för bland annat formen *kälkborgare* (Olsson 1959:41).

Borgerlig är sannolikt den viktigaste avledningen till *borgare*. Liksom för *borgare* kom det att utvecklas en pejorativ begreppsflora även kring *borgerlig*. Syftningen är dock subtilare och mindre direkt än den kring *borgare*. *Småborgerlig* är den vanligaste formen och kan kanske till och med ha använts av personer med borgerliga värderingar som en beteckning på en viss livsstil.

Jag har valt att parallellt med det, speciellt i Aftonbladet, högfrekventa *borgerlig* och det ytterst sparsamt förekommande *borgare* ta med ordet *icke-socialist* som främst 1982 användes som alternativ till *borgerlig* i Expressen. Greppet att använda *icke-socialist* var intressant eftersom det sammanföll med debatten om löntagarfonder och just via antikarakteren kanske upplevdes distansera Expressen från begreppet socialism och det som ansågs hota den privata äganderätten kraftfullare än det mera allmänt syftande *borgerlig*. Ordet slog dock aldrig igenom, varken i borgerlig press eller i A-pressen, och noterbart är att Aftonbladet helt saknar belägg på *icke-socialist* under mätperioden.

Löntagarfondsfrågan var en vattendelare mellan vänster- och högerblocken. Den var en direkt fråga om makten över kapitalbildningen och därför mycket konkret. De flesta övriga undersökta ord saknar denna endimensionella koppling till kapitalet. *Samhälle* och *välfärd* till exempel, vilka svårligen låter sig översättas endast i makt, kronor och ören, kunde därför upplevas som abstrakta och svårfångade.

Att ordet *löntagarfonder* av många borgerligt sinnade kom att uppfattas som ett skällsord var märkligt då ordets ingående komponenter – *löntagare* och *fonder* är att betrakta som neutrala eller till och med positiva. Möjligen har en viss nedlåtenhet, men knappast något hat, alltid kunnat märkas från vissa företagare gentemot löntagare. De flesta

arbetande var (och är) löntagare, även borgerligt sinnade. Borgerligheten gjorde dessutom själv propaganda för att spara i fonder, det så kallade skattefondsparandet, om än detta var individuellt och inte kollektivt.

4. Tidigare forskning

Det politiska språket, här främst det språk som används i politiska sammanhang, är ägnat att påverka läsaren eller lyssnaren att inta en viss ståndpunkt i frågor som berör mänsklig samlevnad, eller för att använda just ett politiskt ord, i frågor som berör samhället. Sådant språk förekommer bland annat i riksdagsanföranden, partiprogram, valmanifest och olika typer av debattartiklar. Det är ett språkbruk som alltså förutom av ledarskribenter och övriga politiska journalister används av såväl yrkes- som fritidspolitiker samt tjänstemän anställda av partierna. Håkansson (1999:74–75) hävdar vad gäller debattartiklar, att det är "...allt lösare band mellan tidningarna och de politiska partierna." Som startpunkt för denna process anger han 1960-talet då formell journalistutbildning inrättades och journalistens oberoende och granskande roll uppvärderades. Journalistens tidigare roll som partitalesman kom som en konsekvens därav alltmer att hamna i skymundan för en roll som talesman för allmänheten. Detta gäller dock givetvis i mindre grad för ledarskribenter än för övriga journalister.

I den här typen av texter är uppenbarligen orden *demokrati*, *frihet*, *jämlikhet* och *rättvisa* centrala. Dessa ord har följdriktigt varit föremål för omfattande undersökningar av bland andra Boréus (1994), Block (1982) och Lorentzon (2006). Viss forskning har även skett på *solidaritet*. Av dessa undersökningar är Boréus, som bygger på parti-program, debattartiklar och riksdagsmaterial, den bredaste, medan Blocks bygger på ledarartiklar och Lorentzons på moderaternas och vänsterpartiets valmanifest från och med 1948 till och med 2002.

Ord undersöks vanligtvis på två sätt. För det första görs en kvantitativ analys, ofta över tid, av olika texter, det vill säga orden räknas, varefter man kan se om de har ökat eller minskat i antal i förhållande till jämförbara texter. För det andra görs en kvalitativ analys där man undersöker i vilka kontexter orden används och vilka konnotationer de ges eller vilken påverkan de har på sin omgivning. Den senare typen av undersökningar, som alltså innebär att material tolkas, ger nog sällan de enhetliga svar en rent matematisk process genererar.

Det mest centrala och också neutrala av de politiska orden måste *demokrati* anses vara eftersom det numer i alla demokratiska politiska

läger i Sverige råder konsensus om det positiva värdet hos ordet *demokrati*. Lorentzon (2006:150) konstaterar: ”Att ordet används mycket av båda partierna (moderaterna och vänsterpartiet) är väntat, då *demokrati* är politikens kanske allra viktigaste ord.” Malmgren (1989:60) är inne på liknande tankegångar i sin genomgång av riksdagspråket från 1978/1979 års riksmöte: ”Skulle det däremot visa sig, att vissa emotiva ord ur allmänspråket – eller ord ur det ideologiska allmän-godset, till exempel *demokrati* – är överrepresenterade hos något parti, bör detta snarast tolkas som ett uttryck för skillnader i partiernas propagandametoder – och på sin höjd sekundärt som uttryck för ideologiska skillnader”

Block (1994:34) framhåller också att ordet *demokrati* sedan efterkrigstiden legat bortom de politiska spänningsfälten: ”Värdet och begreppet *demokrati* är under hela efterkrigstiden gemensamt för alla icke-fascistiska ideologier. *Demokratins* vara eller inte vara behöver inte debatteras längre”. Dock menar Lorentzon (2006:150) att demokrati inte är något en gång för alla fastslaget begrepp utan endast konsensus kring en formell kärna: ”Det alla är eniga om i definitionen av *demokrati* är de grundläggande kriterierna som avser rösträtt o.s.v.” Statsvetaren Herbert Tingstens uppfattning enligt samma källa var att demokrati är en överideologi under vilken såväl konservatism och liberalism som socialism sorterar.

Vad gäller *frihet* respektive *jämlikhet* har *frihet* ibland tolkats som ett högerord medan *jämlikhet* har en mer allmän acceptans som ett vänsterord. (Med högerord respektive vänsterord ska förstås sådana ord som respektive ideologi så att säga har skaffat sig tolkningsföreträde på och anser sig vinna på att använda.) Detta betraktar Lorentzon (2006:172) som erkänt inom forskarvärlden men konstaterar samtidigt att det tycks lättare för vänsterpartiet att använda *frihet* än för moderaterna att använda *jämlikhet*, vilket ord överhuvudtaget inte förekommer i detta partis valmanifest. Att vänsterpartiet kan använda *frihet* anser Lorentzon bero på möjligheten att i vissa kontexter få fram en passande tolkning av ordet. Även *rättvisa* tolkar Lorentzon (2006:171) som ett vänsterord men med svagare vänsterkoppling än *jämlikhet*. Detta ligger också helt i linje med ordens frekvens i valmanifesten där *jämlikhet* och *rättvisa* finns belagda 51 respektive 127 gånger i vänsterpartiets valmanifest mot 0 respektive 48 gånger i moderaternas valmanifest. *Frihet*, däremot, förekommer 101 gånger i moderaternas valmanifest jämfört med vänsterpartiets 37.

I Blocks undersökning framträder som viktigaste förändring en ökning av ordet *jämlikhet* under sent 60-tal, då det tenderade att tränga

ut ordet *rättvisa* som viktigaste vänsterord. Esaiasson (1990:258) bekräftar detta i sin redovisning av 1970 års valkampanj: ”Jämlikhet var ett framträdande tema i flera partiers valmanifest. Socialdemokraternas huvudparoll löd ’ökad jämlikhet’ (se avsnitt 1), centerns ’jämlikhet och trygghet i ett decentraliserat samhälle’, folkpartiet betonade jämställdheten mellan könen och i den avslutande partiledardebatten framhölls att jämlikhet var ett gemensamt mål för samtliga partier.” För moderaternas del är det anmärkningsvärt att man har jämlikhet som mål eftersom partiet, som framgår ovan, inte använder ordet i sina valmanifest.

I konsekvens med vad som sagts ovan om ordens politiska hemvist torde fenomenet att ett starkare vänsterord ersätter ett svagare kunna tas som belegg för en politisk vänstervridning. Likaså bör en frekvensökning av ordet *solidaritet* kunna tolkas i samma riktning. Påpekas bör dock att moderaterna i sina valmanifest inte uteslutit *solidaritet* som man gjort med *jämlikhet*, utan använder det, bland annat i 1968 års valmanifest (Lorentzon 2002:150).

Block (1982:45) beskriver en omvärdering också av begreppet jämlikhet från tider då klassklyftor i samhället var självklara och det sannolikt vore en absurditet att ens försöka hävda ett socialt lika-berättigande till våra dagars icke-diskussion kring något som sannolikt anses uppnått åtminstone vad gäller en grundläggande materiell levnadsstandard.

Boréus undersöker förändringar av förekomsten av orden *demokrati*, *frihet*, *rättvisa* och *jämlikhet* i partiprogram, debattartiklar och riksdagsanföranden under 70- och 80-talen. I riksdagsanföranden undersöks även förändringar av förekomsten av ordet *solidaritet*. Boréus sammanfattar resultatet: ”Den tydligaste (förändringen) är att ’*demokrati*’ kommit att användas mindre flitigt och ’*frihet*’ mer. På både riksdagsarenan, i partiprogrammen och i DN-urvalet förekommer ’*rättvisa*’ relativt sett mer frekvent på 80-talet än på 70-talet.” /.../ ”Det finns också en tendens att ’*jämlikhet*’ används mindre” (1994:257). För *solidaritet* finns ingen skriftlig sammanställning men i tabellform visar Boréus (1994:253) att ordet gått tillbaka i riksdagsanföranden med 82 procent från perioden 1969/1974 till 1984/1989.

Historiskt diskuterar Block (1982:52) orden *frihet* och *jämlikhet* och konstaterar att de varit etablerade liberala honnörsord sedan franska revolutionen: ”Liberalismen har låtit värdet *frihet* definiera begreppet *demokrati* som grundstenen i landets konstitution.” /.../ ”Under den perioden (efterkrigstiden) har /.../ folkpartiet, också betonat *samhällets* skyldigheter till insatser på det sociala området, med värdet *jämlikhet* som grund för argumenteringen.” Liksom Block ovan påtalar Lorentzon

(2006:163) liberalers historiskt höga värdering av ordet *jämlikhet*. Men socialdemokratin satte å andra sidan *frihet* högt under tidigt 1900-tal då man såg den allmänna rösträtten som en grundläggande frihetsreform.

Ideologierna uppfattade dock redan tidigt (1800-talet) begreppet *frihet* olika då liberalismen främst såg en slags näringsfrihet, *frihet till* att agera utan att staten lade sig i som väsentlig, medan socialismen såg *frihet från* förtryck av löntagare (troligen från arbetsgivare och andra makthavare) som väsentlig (Block 1982:53).

Under nyliberal språkpåverkan råder ett närmast motsatt förhållande då nyliberalerna (i princip de för dagen dominerande moderata grupperingarna) enligt Boréus nu också definierar *frihet* just som *frihet från* tvång (1994:86), men med den avgörande distinktionen att tvånget kommer från samhället i form av krav på omfördelning. Omvänt omfattar det socialistiska begreppet *frihet* numer *frihet att* (samma rättigheter för alla), enligt vänsterpartiets manifest från 1998 (Lorentzon 2006:183).

Malmgren (1989:66–68) diskuterar bland annat orden *borgare* och *borgerlig* och visar i tabellform på en kraftig övervikt för socialdemokraterna och dåvarande vänsterpartiet kommunisterna (vpk). Av en totalfrekvens för *borgare* på 48 belägg står vpk för 33 och av en totalfrekvens för *borgerlig* på 2154 belägg står socialdemokraterna för 1341. Dessa siffror visar även på en mer generell förkärlek för partierna till vänster för det ideologiskt mindre tunga *borgerlig*. Malmgren skriver: ”Socialdemokraternas och vpk:s vanliga beteckning på sammanfattningen av de tre övriga partierna – och deras politik – är *borgerlig*. Denna beteckning undviks av dessa partier själva – tydligen i en känsla av att ordet har en vag negativ värdeladdning; bl a kan associationer till ordet *småborgerlig* spela en roll.” Detta gällde åren runt 1980 men klingade successivt av.

Dock gäller detta undvikande inte fullt ut; företeelser som *Borgerlig Samling* och *Borgerligt Alternativ* har tillfälligtvis använts för att markera enad front mot socialdemokratin. Det senare projektet berörs under –avsnitt 5.3.

Malmgren (1989:77) säger vidare: ”Ordet *borgerlig* har haft en viss negativ klang åtminstone sedan början av 1800-talet. Vad ordet från början uttryckte var adelns förakt för den uppstigande medelklassen och dess förmenta brist på polityr, fina manér o d.”

Håkansson nämner då han diskuterar särskilda valfrågor märkligt nog inte löntagarfondsfrågan som från borgerligt håll utmålades som vattendelare i frihetshänseende. Det var inte endast Fälldin (vilket framgår i bland annat Expressen 11.9 1982) som engagerade sig starkt i

löntagarfondsdebatten utan även de andra borgerliga partiledarna, bland annat Ola Ullsten, framträdde som ideologiska motståndare till löntagarfonder. Ullstens avslutning på ett anförande är rätt traditionell: "...det är därför vi säger nej till *kollektiva löntagarfonder*." I tabellform visar Malmgren (1989:67) att *löntagarfond* var ett plusord också för moderaterna då partiet stod för 75 belägg av en totalfrekvens på 182 för samtliga partier.

Löntagarfonderna var en politisk fråga som under min undersökningsperiod diskuterades nästan enbart 1982 och då dominerade debatten. Viktningen mellan kärnkraftsfrågan, som strax innan (1980) gjorts till föremål för en folkomröstning, och löntagarfondsfrågan bedömer Hadenius (1999:175) på följande sätt: "Den stora frågan i 1982 års valrörelse var dock inte den om kärnkraften utan *löntagarfonderna*." Också Esaiasson (1990:278) konstaterar: "Inför riksdagsvalet 1982 gjorde näringslivets organisationer sin största satsning på politisk opinionsbildning sedan planhushållningsdebatten (1948). Den fråga som engagerade företagarna var naturligtvis *löntagarfonderna*." De få beläggen (i min undersökning) från övriga år stärker också bilden av att frågan är reducerad till en i mängden av politiska sakfrågor. Esaiasson (1990:289) bekräftar detta från 1985 års valrörelse: "Vidare försökte de *borgerliga* partierna skapa debatt kring de nyligen inrättade *löntagarfonderna*, dock utan att få något svaromål".

Malmgren (1989:74) kommenterar vidare en tidig borgerlig dragning åt att använda ordet *fonder* i negativa sammanhang: "De *borgerliga* partierna, särskilt moderaterna, prövar ibland att ersätta den kanske något positivt laddade förleden *löntagar-* med *fackförenings-*, därmed bildande ordet *fackföreningsfonder*."

Men även arbetarrörelsen hade interna, och dessutom konstanta, pedagogiska problem med löntagarfonderna. Aftonbladets svårighet med att argumentera kraftfullt offensivt för löntagarfonder var alltså inte ett problem enbart för denna tidning utan ett problem för både A-pressen och arbetarrörelsen i stort och var inte endast avhängigt den borgerliga antikampanjen. Hadenius (2000:176) ger denna version: "Fondfrågan blev en belastning för socialdemokraterna. De befann sig hela tiden i försvarsställning och hade också svårt att övertyga de egna sympatisörerna om nödvändigheten av fonder." Att det gick en skiljelinje mellan socialdemokratisk vänster och höger manifesterades med all önskvärd tydlighet av den fotograf som lyckades fånga ett skaldeförsök av Feldt i riksdagsbänken: "Löntagarfonder är ett jävla skit, men nu har vi baxat dem ända hit."

Lorentzon presenterar inga siffror över *välfärd* i vänsterpartiets och moderaternas valmanifest. Boréus (1994:118) tar däremot upp näringslivets skapelse *Den nya välfärden* och framlägger dess strategi som att "...presentera sig som någon form av myndighet eller offentlig instans." Det är uppenbart att presentationen av denna företeelse (*Den nya välfärden*) var en pusselbit i näringslivets samlade ansträngningar att, som i detta fall genom övertalningsdefinition, skaffa sig tolkningsföreträde för ett centralt politiskt ord. Att det varma ordet *välfärd* (se avsnitt 5.7) vore attraktivt att komma över bevisas av de borgerligas agerande, inte minst mot bakgrund av att ordet historiskt och traditionellt varit i vänsterns ägo.

Genom att på motsvarande sätt övertalningsdefiniera ordet *arbetarpartiet* via innovationen *Det nya arbetarpartiet* som beteckning på moderaterna lyckades detta parti nå stora framgångar i valet 2006. Här är det fråga om en kopiering av andra delen av socialdemokraternas fullständiga partinamn, Socialdemokratiska Arbetarpartiet. Moderaterna har traditionellt haft en positiv inställning till begreppet *arbete* men partiets fokus har legat på företagaren som individ som, via realiserandet av idéer, affärer och liknande intellektuellt arbete, skapar sitt eget välstånd. Denna tolkning har tidigare drunknat i socialdemokraternas traditionella tolkning av begreppet *arbete* som en fysisk – inte intellektuell – verksamhet som av nödtvång utförs av stora människomassor.

Vad moderaterna dessutom försökte – och lyckades med – var att framställa sig själva som det *nya*, i motsats till socialdemokraterna som underförstått fick representera det *gamla*, arbetarpartiet.

Forskningen visar sammanfattningsvis att ett ord, *demokrati*, är i gemensam ägo och således gärna används av både politisk vänster och höger, medan ett annat, *jämlikhet*, är ett hegemoniskt (Boreus 1994:26) vänsterord (i alla fall vid en jämförelse mellan moderaternas och vänsterpartiets valmanifest). Andra ord med påfallande vänsterprägel är *borgare* och *borgerlig* vilket Malmgren visar.

I Lorentzons (2006) undersökning förekommer *rättvisa* oftare i vänsterpartiets valmanifest än i moderaternas men är knappast ett tydligt vänsterord. *Välfärd* känns tydligare som ett vänsterord än ett högerord men har liten plats i den forskning jag använt. I högerriktning används det dock 1994 då näringslivet lanserade *Den nya välfärden*, som naturligtvis hade som delmål att språkligt ta över, övertalningsdefiniera, ett ord som man sannolikt betraktade som varande i vänsterns ägo.

Vad gäller *löntagarfonder* kom det aldrig till stånd någon långvarig strid om ordet eftersom det användes nästan enbart 1982. Löntagarfonderna var ett socialdemokratiskt projekt men kom att fungera som ett

kitt för borgerligheten genom en samordnad och mycket intensiv anti-kampanj. Dessutom var socialdemokratin kluven i frågan och många av dess debattörer tog sannolikt därför inte i onödan upp den. Löntagarfonderna avvecklades också i tysthet under de borgerliga regeringsåren 1991–1994, det vill säga utan något egentligt motstånd från socialdemokraterna. Partiet gjorde heller inget försök att återinföra löntagarfonderna efter valsegern 1994.

Till sist bör tre termer som förekommer i uppsatsen förklaras. Ordet *applikationskriterier* (här för ordet *krig*) förklarar Lorentzon (2006:16) på följande sätt: "...applikationskriterierna för ordet *krig*, dvs. kriterierna för i vilket sammanhang ordet *krig* normalt används...".

Ordet *oblik* betyder 'indirekt' och att använda ett ord eller uttryck *oblikt* innebär att man hänvisar till att någon annan först använt det ord eller uttryck man själv (nu) använder. Man står alltså inte själv för den aktuella användningen. Exempel finns bland annat under 5.13 om Aftonbladets användning av löntagarfonder.

Till sist: ordet *kontamination* betyder egentligen 'förgiftning' och innebär att det sker en smittoeffekt från ett negativt ord till ett positivt eller neutralt så att det senare framstår i en sämre dager. Ett av denna uppsats titelord, *fondhot*, kan tjäna som exempel; det egentligen neutrala ordet *fond* kontamineras genom sammansättningen med ordet *hot*. Malmgren (1989:72) beskriver en närmast synonym företeelse: "Man kan – medvetet eller omedvetet – sträva efter att undergräva den positiva värdeladdningen hos motståndarnas honnörsord, t ex genom att använda dem tillsammans med ord med negativ värdeladdning."

5. Resultat

5.1. Allmänt

Jag kommer att diskutera endast ett urval av beläggen. Jag har valt att ta med de mest polemiska beläggen för att tydliggöra skiljelinjerna mellan tidningarna, men jag har också tagit med sådana som andas samförstånd för att illustrera även likheterna.

Avgränsningsproblem finns i de fall då intressanta textpartier har belägg på mer än ett av de politiska orden. Jag har då fått välja mellan att antingen använda endast del av textpartiet med endast det ena ordet representerat eller att använda textpartiet i sin helhet under det ord där det ger störst avtryck. Ett exempel är från Aftonbladet 18.9 1982 där såväl ordet *demokrati* som ordet *borgare* förekommer. Jag har valt att

använda textpartiet i sin helhet för att motsättningen i texten är så frappant och under *borgare* för att beläggen på det ordet är få i förhållande till beläggen på *demokrati*.

Kort bör kommenteras att 1982 alltså var det år som kunde visa upp i särklass flest belägg (se bilagan) på de undersökta orden. Totala antalet belägg för 1982 var 274 med 128 för Aftonbladet och 146 för Expressen. Bakom 1982 är de undersökta orden relativt jämt fördelade på de olika åren och varje övrigt år har en övervikt för Aftonbladet.

Relationen mellan ordens förekomst i tidningarna 1982 är intressant eftersom detta är det enda år då Expressen har fler belägg än Aftonbladet. Detta kan i stort sett helt tillskrivas ordet *löntagarfonder* som i Expressen har 65 belägg 1982.

5.2. Demokrati

Demokrati är det tredje vanligaste ordet med totalt 98 belägg inklusive härledning, varav 59 i Aftonbladet och 39 i Expressen. Ordet är vanligare i Aftonbladet både 1994 och 2002 än 1982. I Expressen har *demokrati* flest belägg 1982 med 13 stycken. För grundord gäller att *demokrati* är trea i Aftonbladet med 35 belägg och fyra i Expressen med 25 belägg. Flest belägg ett enskilt år har Aftonbladet med nio både 1994 och 2002, medan Expressen har som mest åtta belägg 1982.

Att föreställningen om ordet *demokrati*:s positiva värde är gemensam för socialdemokrater och borgerliga styrks av att det inte från något håll utsatts för övertalningsdefinition; det vill säga att det inte gjorts försök att omtolka begreppet och använda det i sammanhang som ligger bortom de traditionella. Ett gränsfall är dock följande citat ur Expressen (14.9 1982) där tidningen begränsar demokrati till liberalism: ”På mediaområdet är liberalismen en förutsättning för sann *demokrati*.” Det attributiva *sann* framför demokrati fungerar i citatet som ett så kallat *anpassarord* och innebär en annan typ av begränsning. Se Andersson & Furbergs *Språk och påverkan*.

Ett annat gränsfall är Aftonbladets (3.9 1994) strävan att använda demokratibegreppet eufemistiskt då tidningen ersätter den traditionella termen *den offentliga sektorn* med *den demokratiska sektorn* i polemik mot insynsskyddade borgerliga privatiseringar. Om att använda denna sektor skriver Aftonbladet (6.9 1985): ”Se det som en *demokratisk* rättighet.” I en allmänpolitisk ledare (11.9 1994) markerar Aftonbladet demokratins positiva trend: ”Betecknande är att partier som anser att *demokratin* måste vara överordnad marknaden /.../ vinner anhängare.”

I en uppmaning till läsarna att rösta på valdagen (18.9 1988) ger Aftonbladet via såväl anaforisk upprepning (*Demokratin*) som närhet till andra positiva ord (*grund, välfärd*) samt parallellism (*binder, förenar*) en starkt positiv dimension åt demokratibegreppet: ”*Demokratin* är grunden för vårt *välfärdssamhälle*. *Demokratin* binder *medborgarna* samman, förenar *socialdemokrater* /.../ och *borgerliga* till ett folk.” Expressen hyllar metaforiskt demokratin på samma valdag (18.9 1988) i sin uppmaning att rösta: ”...det är *demokratins* festdag i Sverige. /.../ Vi ska rösta. Det är *demokratins* mål och idé.” Direkt lyrisk är Expressen på valdagen tre år tidigare (15.9 1985): ”De allmänna valen är *demokratins* brusande återfödelse.” På valdagen i det första åttiotalsvalet (19.9 1982) är tonen i Expressen mer uppfordrande: ”...fullgöra denna sin *demokratiska* skyldighet.” Ideologisk övertygelse uttrycker Aftonbladet (14.9 1991) i nästa val i polemik med marknadskrafterna: ”Socialdemokraterna vill att *demokratin*, en man en röst, ytterst ska styra *samhället*.”

Aftonbladets båda belägg den 11.9 1982 ger ordet positiva konnotationer i uttrycket ”*fred och demokrati*” i en ledare där man samtidigt påtalar moderaternas utanförskap då övriga riksdagspartier under en dags paus i valrörelsen gör en gemensam markering för världsfreden. Entydigt positiva konnotationer ges i ett belägg (13.9 1982) där *demokrati* förknippas med såväl *frihet* som *välfärd*. Med demokratins hjälp försvarar också Aftonbladet såväl löntagarfonder (14.9 1982): ”...*demokratiskt* uppbyggt *fonds*system” som socialism (18.9 1982) då tidningen refererar till ett anförande av Olof Palme där denne bekänner sig som *demokratisk socialist*.

Försök att förknippa politiska motståndare med avvikelser från demokratins principer gör Aftonbladet (1.9 1985) då man angriper Alf Svenssons roll som politisk vilde i riksdagen: ”...en i svensk *demokrati* exempellös manipulation med grundlagen.” Tre år senare (4.9 1988) är det miljöpartiet som drabbas då partiet före valet inte vill välja sida: ”Sker inte det måste deras taktiska spel med *demokratin* påtalas...” Dagen efter (5.9 1988) följer Aftonbladet upp frågan: ”Detta är ur *demokratisk* synpunkt förkastligt.”

Starkt ifrågasättande är Aftonbladet (6.9 1994) inför regeringen Bildts demokratisyn: ”Man resonerar som om det på något sätt vore oförenligt med ansvar och *demokratisk* pålitlighet att rösta med Gudrun Schyman och Birger Schlaug.” /.../ Väljarnas suveränitet ifrågasätts på ett sätt som minner om överhetens syn på *demokrati* före den allmänna rösträttens införande.” Miljöpartiet anklagas i Aftonbladet (10.9 2002) för tveksam hantering av *demokratin*: ”Nu handlar det om att spela med

demokratin. Att ett fyraprocentparti ägnar sig åt politisk utpressning /.../ har inget med *demokrati* att göra.”

Expressens bidrag till att så tvivel om meningsmotståndares demokratiska trovärdighet drabbade hårdast Olof Palme. Expressens ledarskribent (12.9 1985) gör rätt grova anspelningar: ”Ty bakom de nedlåtande skämten /.../ finns den, Olof Palmes övertygelse att det ändå bara är han och hans parti som kan – och har rätt – att styra Sverige. /.../ För sådana suveränitetsanspråk finns ingen plats i en *demokrati*.” På valsöndagen samma år (15.9 1985) följde tidningen upp attacken: ”Sverige är ett bra land att leva i’, säger de [politikerna] plötsligt. Något i den stilen lät Olof Palme ibland undslippa sig /.../ Han visste ju att ifall han gick för långt i sin domedagspredikan skulle det drabba också åhörarna /.../ Så kort kan steget vara, ideologiskt sett, mellan *demokrati* och diktatur.”

I 1994 års valrörelse anklagar Aftonbladet (13.9 1994) storföretagens direktörer för att vilja inskränka *demokratin*: ”...direktörerna öppet demonstrerar förakt för den politiska *demokratins* principer” samt ”*Demokrati* trasslar bara till beslutsprocessen.” I nittiotalets sista valrörelse framför Aftonbladet (6.9 1998) liknande ironiska tongångar: ”...Ericssons högsta chefer /.../ snabbt kan flytta utomlands om de *demokratiska* organen inte uppträder tillräckligt lydigt.” Inför valet 2002 då de borgerliga regerar Stockholm varnar Aftonbladet (13.9 2002): ”Det politiska systemet och *demokratins* räckvidd har på punkt efter punkt dragits tillbaka...”

Expressen (4.9 1994) slutligen använder metaforik i sin beskrivning av *demokratin* men antyder samtidigt begränsningar i socialdemokratins demokratisyn: ”Sällan framförs i s-leden tankar om politiken som /.../ syret i *demokratins* livsluft.”

Sammanfattningsvis kan konstateras att Aftonbladet och Expressen delar synen på *demokratin* som det självklara och goda styrelseskicket. Tydligast framgår detta av uppmaningarna att rösta. Några allvarliga försök att ändra applikationskriterier på ordet *demokrati* har därför inte gjorts men båda tidningarna ligger i vissa textavsnitt i en gråzon, Expressen då den försöker att knyta *demokrati* enbart till liberalism och Aftonbladet då den skiljer ut den offentliga sektorn som den enda del av samhället där *demokrati* skulle råda.

Båda tidningarna försöker framställa sina politiska motståndare, såväl personer som partier, i ofördelaktig dager, främst genom att ifrågasätta deras demokratiska trovärdighet. Aftonbladet angriper främst Alf Svensson och Expressen främst Olof Palme. Aftonbladet ifrågasätter vidare såväl moderaternas (kontinuerligt) som miljöpartiets

(tillfälligtvis) demokratisyn. Till sist angriper Aftonbladet storföretagens demokratisyn, ett grepp som indirekt också har moderaterna som måltavla.

5.3. Frihet

Ordet *frihet* har totalt 44 belägg inklusive härledningar fördelade på 18 i Aftonbladet och 26 i Expressen. Båda tidningarna har flest belägg 1982 med fem i Aftonbladet och 14 i Expressen. Aftonbladet har tio belägg på *frihet* bland grundorden. Expressen har 15 belägg på *frihet* som grundord varav åtta för 1982.

Det är logiskt att ordet *frihet* återkommer starkt i Expressen 2002 eftersom en opinion, som senare skulle växa i styrka, för att privata skulle få konkurrera med det offentliga om att driva främst skolor och sjukhus, redan var igång. Nämnas bör att elva av de 14 beläggen på ordet *frihet* 1982 finns i en enda ledare – nämligen den 12.9.

I Aftonbladet används frihetsbegreppet som något positivt eller som något negativt beroende på kontexten. Tidningen erkänner att frihet som företeelse har en central position i människors liv i en ledare (10.9 1982) som dock ifrågasätter vilken frihet ungdomar i en svag samhällsposition har idag. Samma tema behandlas tre år senare (6.9 1985), där upprepad metaforik (*frihetens rike*), som sannolikt syftar till att väcka läsarens känslomhet, försvarar den offentliga sektorn och framhåller den som garant för att alla ska kunna ges frihet. Metaforen står då den används för andra gången i sista stycket. Ordet *frihet* används även oblikt samma datum med anspelning på en moderat kampanj: ”Självklart vill man ha *frihet* och visst vill man ’satsa på sig själv’”.

Otvetydigt positiv är också användningen av *frihet* då ordet på valdagen (15.9 1991) hopas tillsammans med andra för Aftonbladet positiva ord som *trygghet* och *välfärd* såväl i näst sista som i sista stycket. Möjligen är vissa belägg i Aftonbladet, där *frihet* ges en rätt vid extension, försök att övertalningsdefiniera begreppet. Sådana belägg är i så fall ett par av de ovan nämnda där *frihet* används parallellt med *välfärd* eller *trygghet* eller där begreppet utsträcks till att gälla alla.

Däremot ifrågasätter tidningen ”*frihet*” tidigare samma år (10.9 1991) då dess förtjänster i form av högre privat nettolön skulle kunna orsaka segregation på grund av mindre pengar till det allmänna. Citationstecknen runt ordet *frihet* markerar ledarens distans till denna form av frihet.

Den 12.9 1982 redogör Expressen för teveutfrågningen av Olof Palme och tidningen ställer där konsekvent och ända in i sista stycket den enskildes frihet mot byråkratisk kontroll: ”Dock. Arbetsuppgiften är kvar: att stå upp för *fri- och rättigheterna*, för den enskilda människan, när den offentliga kontrollen griper omkring sig med bläckfiskarmar.” Tidningen ger frihetsbegreppet en otvetydigt positiv värdeladdning om än dess målgrupp, olikt Aftonbladets, snarare är enskilda individer än människogrupper. Definitivt är Expressens människas frihet hotad från annat håll – stat och överhet – än Aftonbladets där marknaden utgör hotet. Aftonbladets (12.9 1994) ledare belyser typisk, nyliberal argumentation: ”Kraven på /.../ sänkta löner och större *frihet* för företagen har vuxit”. Expressen (6.9 2002) återkommer i en direkt formulering på temat att staten är begränsande faktor: ”Kravet /.../ innebär en önskad *frihet* från staten och ökade livschanser.”

På temat privat mot offentligt försvarar Expressen ofta det privata (alternativet) mot det offentliga (alternativet). Konkret förespråkar en ledare (14.9 2002) privata alternativ: ”De *borgerliga* vill ha /.../ *frihet* för privata företag att starta och driva sjukhus...”. I en ledare (9.9 2002) använder Expressen ironiserande en liknande formulering som Aftonbladet (6.9 1985 – *frihetens rike*) då tidningen talar om *frihetens land*. Här är det emellertid inte fråga om metaforik utan tidningen kritiserar USA:s behandling av guantánamofångarna. Expressen (15.9 1985) citerar vidare en rubrik i studenttidningen *Borgerligt Alternativ* som häcklar ett socialdemokratiskt Sverige: ”Från *Friheten* till Sverige”. Noteras bör även greppet att genom versal uppvärdera *frihet* (i artikeln symboliserad av USA) och i motsvarande mån förringa Sverige.

Kritisk mot andras tolkning av frihetsbegreppet är en ledare i Expressen (15.9 1994) som raljerar över vissa storföretagsdirektörers påstådda föreställningar om begreppet: ”Vi vet vad som är bäst för Sverige /.../ större *frihet* för företagen...”

Ordet *frihet* har traditionellt varit ett plusord för högern på grund av att högerns tolkning av *frihet* som *frihet till* att agera (för de starka i samhället) är etablerat. Vänstern har dock gjort försök att övertalningsdefiniera ordet till att omfatta *frihet till* att ta del av samhällets tjänster (för de svaga). Att hopa *frihet* tillsammans med vänsterord som till exempel *välfärd* är ett annat steg i samma riktning.

Denna användning av ordet *frihet*, där socialdemokratins är defensiv och borgerlighetens offensiv, avspeglar sig i sina huvuddrag i ledarartiklarna. Tydligast framträder den då Expressen försvarar den enskildes *frihet till* att driva privata sjukhus. I människans påstådda kamp mot statlig överhet är det inte uttalat de starkaste (de som förmår

starta sjukhus) tidningens omsorger gäller men väl dem som är tillräckligt starka för att överhuvudtaget kunna kämpa.

Aftonbladets tillämpning av ordet *frihet* är genomgående mer defensiv och lyfter fram människor som tycks mer utsatta än Expressens – unga samt de som riskerar sänkta löner för att andra ska få större frihet. Expressen är alltså, tack vare en offensiv användning, ”bättre” på ordet *frihet* än Aftonbladet.

5.4. Jämlikhet

Resultatet för *jämlikhet* är intressant genom att ordet nästan har försvunnit ur det politiska ledarspråket. Det framgår tydligt då undersökningen endast uppvisar sex belägg totalt varav två i Aftonbladet och fyra i Expressen. Det innebär också att *jämlikhet* är det ord som har det lägsta antalet belägg av alla. I Expressen är *jämlikhet* det klart minst frekventa ordet följt av *solidaritet* med åtta belägg. Något egendomligt är det att *jämlikhet* dyker upp i tre belägg i Expressen i den näst sista valrörelsen, nämligen 1998, varav två på samma datum. Nämnas bör även att ordet *jämlikhet* med tiden fått inskränkt betydelse eftersom företeelsen *jämlikhet mellan könen* successivt kommit att beskrivas med ordet *jämställdhet*. Hade den ursprungliga, vidare, definitionen varit aktuell under hela perioden hade troligtvis *jämlikhet* haft större representation.

Aftonbladet har alltså endast två belägg på *jämlikhet*. I det första belägget (14.9 1991) ges ordet via omgivningen traditionellt positiva konnotationer: ”Politiken i sin tur ska, enligt socialdemokraterna, syfta till *jämlikhet* och *rättvisa*.” I det andra, oblika, belägget (11.9 1994) ironiseras över borgerlig politik: ”*Jämlikhet, rättvisa* och arbete åt alla är hopplöst föråldrade föreställningar.”

Expressen har fyra belägg på *jämlikhet*. I det första (13.9 1988) kontrasteras socialdemokratiska jämlikhetssträvanden mot det maktmissbruk ett par partitoppar (Leijon, Malm) anses stå för: ”Så ser makten ut efter årtiondens tal om *jämlikhet*...”. I nästa (16.9 1998) används *jämlikhet* isolerat i en ruta som en form av konsumentupplysning om rödgrön politik. I det tredje (19.9 1998) ironiseras över ett par småpartiers (vänsterpartiets och kristdemokraternas) höga opinionssiffror: ”...partierna passar också väl in i konflikten kring den nygamla *ojämlikheten*.” Längre fram i samma ledare tas åter fasta på *ojämlikhet*: ”*Ojämlikheten* och dessa två klassiska ’lösningar’ (marknadens och statens) är tillbaka.”

Resultatet att ett vänsterord trängts undan måste tolkas som borgerlighetens seger över socialdemokratin i kampen om språket för att använda Boréus terminologi. Anmärkningsvärt är att ordet *jämlikhet* inte förekommer vare sig i Aftonbladets eller Expressens första ledare i Olof Palmes valrörelser på åttiotalet mot bakgrund av att just Palme lanserade ordet i sin valslogan 1970 (se avsnitt 1).

Sett till nollförekomsten av *jämlikhet* i moderaternas valmanifest (se avsnitt 4) i Lorentzons undersökning och ordets begränsade men dock förekomst i Expressen känns tidningens liberala arv närvarande. Det vore intressant att undersöka ordets förekomst till exempel i moderata Svenska Dagbladet under motsvarande period.

Men det intressantaste resultatet torde ändå vara att ordet, med nästintill oomtvistat tolkningsföreträde för vänstern, nästan trängts ut ur den politiska vokabulären. Att *rättvisa*, ett annat vänsterord som ligger semantiskt nära, har 30 belägg i Aftonbladet, kan vara en delförklaring. Kanske känns, även för socialdemokrater, ordet *jämlikhet* alltför "absolut" till karaktären och tyngt av (gammal) socialistisk klasskamp retorik, och därför "farligt" att använda. Det är från den utgångspunkten värt att notera att Aftonbladets båda belägg står i anknytning till (i skuggan av?) just *rättvisa* även om det ena är en travesti på ett uttalande från borgerligheten.

5.5. Rättvisa

Det finns totalt 45 belägg inklusive härledningar på *rättvisa* fördelade på 30 i Aftonbladet och 15 i Expressen. I Aftonbladet är de som frekventast 1998 med nio belägg för att försvinna helt 2002, vilket för övrigt är det enda år ordet saknar belägg i båda tidningarna. Expressen saknar dessutom belägg 1985. I Expressen är den högsta siffran fem både 1982 och 1998.

Bland grundorden är förhållandet identiskt då båda tidningarna har flest belägg för *rättvisa* just 1998. Aftonbladet har sju av 16 belägg och Expressen har fyra av sex belägg 1998. Expressens återstående två belägg härrör från 1982 och tidningen saknar alltså belägg fem år av sju.

Av Aftonbladets belägg på *rättvisa* är åtta försedda med suffixet *-o* och tar alltså fasta på något icke önskvärt istället för något önskvärt. Så är fallet i såväl det första belägget (2.9 1982) "...*löntagarfonderna* fungerar som *borgerlighetens* kollektiva flyktmekanism från /.../ *orättvisorna*" som i det tredje (18.9) från 1982: "...socialistiska sidan

/.../ trängde in i synnerhet mellanpartierna i ett hopplöst försvar för en /.../ *orättvis* klasspolitik.”

I nästa valrörelse (1.9 1985) varnar Aftonbladet för vad moderaternas politik skulle innebära: ”...marsch mot ökade *sociala orättvisor*...” Ungefär samma tema för nästa dags (2.9 1985) ledare fram men med vinklingen mot vad som bör göras: ”...stora *orättvisor* i de allmänna villkoren /.../ som det gäller att utjämna.” Senare samma år (8.9 1985) för tidningen fram sitt rättvisepatos i en ledare som pekar på den socialdemokratiska sidoorganisationen Broderskapsrörelsen och dess värderingar som ett alternativ för kristna: ”...den starkes *solidaritet* med den svage, *rättvisa*.”

Begreppet *social rättvisa* för Aftonbladet fram (17.9 1988) som varudeklaration för socialdemokraterna medan tidningen i samma ledare ifrågasätter Olof Johanssons möjlighet att ”...driva *rättvisepolitik* ihop med högern”.

En annan fras som intar en framträdande plats i Aftonbladet är *rättvis fördelning* för vilken materialet uppvisar fem belägg. Det första (7.9 1982) talar om att Anker Jørgensen (Danmarks statsminister) fick avgå då de borgerliga inte stödde ett program för *rättvis fördelning*. I det andra belägget (7. 9 1991) slås fast att socialdemokraterna, till skillnad från högern, är för *rättvis fördelning*. Senare samma år (11.9 1991) refereras till Olof Johanssons utfästelse att centern är garanten för *rättvis fördelning* i en eventuell borgerlig regering. Tre år senare (16.9 1994), då de borgerliga regerade, påminde Aftonbladet om Olof Johanssons löfte och att hans löfte snarast förbytts till dess motsats. I ett sista belägg (5.9 1998) argumenterar tidningen för fackets möjlighet att åstadkomma *rättvis fördelning* på utbildningens område.

Det retoriska draget hopning av positivt värdeladdade ord använder Aftonbladet (1.9 1991) för att stödja socialdemokraterna: ”Carlssons budskap – framtidstro, handlingskraft, *rättvisa* – går hem.” Samma grepp använder tidningen i en ledare (11.9 1994) vid nästa valrörelse: ”Full sysselsättning, *rättvisa* och *välfärd* är inte bara socialdemokratiska visioner...”.

Sammanlänkningen av de positivt värdeladdade orden *välfärd* och *rättvisa* till ett enhetligt försvar mot ett hypotetiskt, nyliberalt Sverige där Carl Bildt är statsminister (15.9 1998) blir tydlig i följande formulering som också ställer det konkreta mot det abstrakta: ”Står det IT och Euro eller *välfärd* och *rättvisa* på den politiska dagordningen?” Ett par dagar senare (17.9 1998) använder tidningen greppet att låta allas *välfärd* förutsätta *rättvisa*:” Den *generella välfärdens* princip bygger på

allas lika rätt och en *solidarisk* finansiering /.../ Den handlar om *rättvisa*.”

Expressen har 15 belägg på ordet *rättvisa* av vilka sju har varianten *orättvisa*. Majoriteten av dessa, fem av sju, har ekonomiskt tema. De tre första beläggen (9.9 1982) är oblika och refererar till Aftonbladets tolkning av det privata skattesparandet. Nästa belägg (7.9 1988) refererar till en debatt där ställningstaganden av fackekonomen, oberoende av politisk tillhörighet, kan uppfattas som *orättvisa* av allmänheten. Dagen därpå återkommer ordet i ett icke-ekonomiskt sammanhang där det anses *orättvist* att centerpartiet centralt har fått lida för partiets sjoaboavdelnings ställningstaganden i flyktingfrågan. Sex år senare (15.9 1994) vänds blickarna åter mot den finansiella sektorn där agerandet från en liten finanselit av stordirektörer anses inympat en känsla (hos allmänheten) av ”...misstro och *orättvisa*...” Detta står att läsa i ledarens näst sista mening. Slutligen finns ett belägg (19.9 1998) som inleder en ledare och i allmänna ordalag beskriver ”...stora *sociala orättvisor*...” som det allvarligaste resultatet av de förändringar som ägt rum under nittiotalet – då alltså de borgerliga regerat mellan 1991 och 1994 och socialdemokraterna igen från 1994.

Det första belägget (8.9 1982) på *rättvisa* refererar till en socialdemokratisk (här tolkad av Kjell-Olof Feldt) *social rättvisa* gentemot en *borgerlig* nedrustningspolitik. Några dagar senare (20.9 1982) finns ett ironiskt resonemang om att den hypotetiska Centrala Fondstyrelsen skulle tjäna *rättvisan*. I en pratbubbla på valdagen (15.9 1991) återger Expressen samma citat som ovan refererats från Aftonbladet av Olof Johansson om Centerpartiet som ”...garanten i en *borgerlig* regering för *rättvis fördelning*...”. Uttrycket återkommer (15.9 1998) i en ironisk ton där Expressen tolkar ett framträdande av Göran Persson som att denne förutsätter sig som ”...garanten för stabilitet och *rättvisa*...” gentemot en höger som ”...hotar *välfärden*.” Här använder tidningen retoriskt metonymi med Göran Persson som representant för socialdemokraterna.

Under 5.4 visades att *jämlikhet* ibland kombinerades med *rättvisa*. Samma förhållande gäller mellan *rättvisa* och *välfärd* som också kombineras (se ovan) i materialet. Av samma karaktär är frasen *rättvis fördelning* som känns ligga semantiskt närmare *jämlikhet* än vad ordet *rättvisa* självt gör. Frasen är mindre allmän än ordet och beskriver tydligt en aktivitet som, organiserad av samhället, distribuerar nyttigheter mellan enskilda eller skaror av människor. Kanske är det just tanken på detta samhällsingripande ordet förmedlar som i ett alltmer nyliberalt debattklimat har trängt ut ordet 2002. *Rättvisa* kan anses vara ett ”mer politiskt” ord än till exempel *demokrati*, *välfärd* och *samhälle*

som snarast betecknar tillstånd (*demokrati* och *välfärd*) eller former av mänsklig samlevnad (*samhälle*). En tolkning liknande denna, där resultatet av en fördelning är central, kan anses etablerad i de flesta politiska läger varför ordet *rättvisa* följdriktigt är ett vänsterord och Aftonbladet, jämfört med Expressen, den bättre uttolkaren.

5.6. Solidaritet

Materialet har totalt 24 belägg inklusive härledningar på *solidaritet* av vilka 16 finns i Aftonbladet och åtta i Expressen. Flest belägg för ett enskilt år finns i materialet för 2002 som uppvisar sex totalt med tre i vardera tidningen. 1982 har Aftonbladet tre belägg och Expressen två. I grundordsmaterialet har Aftonbladet åtta belägg och Expressen fem.

Det går inte att skönja någon trend vare sig totalt eller i en enskild tidning utan siffrorna kan sägas hålla sig på en jämn, låg nivå relativt de flesta övriga ord. Endast *borgare*, *icke-socialist* och *jämlikhet* har färre belägg.

Aftonbladets tre första belägg på *solidaritet* (11.9 1982) har internationellt fokus där andemeningen är att visa *internationell solidaritet* även om inte frasen är utskrivet. I de två nästföljande (2.9 1985) används ordet *solidarisk* specificerande för att bilda den traditionellt socialdemokratiska frasen *solidarisk lönepolitik*. Ungefär samma tema återkommer i den näst sista valrörelsen (17.9 1998) där *solidaritet* även förknippas med *generell välfärd*: ”Den generella välfärdens princip bygger på allas lika rätt och en *solidarisk finansiering...*”. *Solidaritet* används som ovan tillsammans med *välfärd* (14.9 1991) med ekonomiskt fokus: ”*Välfärdens fundament /.../ ska betalas solidariskt...*”. Även i den sista valrörelsen (14. 9 2002) i ledarens sista stycke finns det ekonomiska perspektivet: ”...värna *solidariteten* eller satsa på sig själv och sin egen plånbok.”

Ideologiskt kontrasterande (13.9 1994) förekommer *solidaritet* i en sammansättning med *samhälle*: ”Mot en vidare *samhällssolidaritet* sätter de (stordirektörerna) den snikna egoismen.” Slutligen bör nämnas det metaforiska *solidaritetens blick* (15.9 2002), i Aftonbladets sista ledare.

Expressen har åtta belägg på *solidaritet* där det första (3.9 1982) används på likartat sätt som hos Aftonbladet (13.9 1994), det vill säga med en nära koppling till *samhälle* men mera allmänt hållet: ”...att vi inte får göra avkall på den grundläggande *solidariteten* i *samhället*.” Användning av *solidaritet* helt utan argumenterande avsikt finns

exempel på såväl vid en hänvisning till Ulf Adelsohn (18.9 1982) som till socialdemokraternas partisekreterare Bo Toresson (13.9 1988).

Två belägg på konkret användning finns i 2002 års material (14.9 2002) där de politiska alternativen ställs mot varandra och solidariteten ses som hotad med en socialdemokratisk politik men närmast som en självklar ingrediens med en borgerlig: ”Vänsterblocket vill förbjuda privata vårdalternativ därför att de antas hota *solidariteten*...” samt ”De *borgerliga* vill ha en *solidariskt* finansierad sjukvård /.../ samt *frihet* för privata företag att starta och driva sjukhus...”.

Expressen har även ett belägg (6.9 2002) på hopning av positiva ord för att stärka sitt budskap: ”...förestår han (Lars Leijonborg) ett liberalt, *solidariskt* och internationellt program.”

Via frasen *internationell solidaritet* följs alltså Aftonbladet och Expressen åt på den internationella scenen. Detta är logiskt då såväl liberalism som socialism här har gamla anor. På det internationella planet har tidningarna sålunda närmast identiska applikationskriterier på *solidaritet* medan dessa skiljer sig åt på det nationella planet där Aftonbladets kriterier får anses vara trovärdigast.

Generellt sett värnar båda tidningarna solidariteten i (det svenska) samhället men man lägger tyngdpunkten i olika riktning. Medan Aftonbladets som väntat knyter ordet *solidaritet* till ord som *generell* och *välfärd* (för alla) gör Expressen via en innovativ koppling mellan *solidaritet* och *frihet* (för den enskilde) möjligen ett försök till förändring av applikationskriterier för ordet *solidaritet*.

Aftonbladet har dessutom en dimension Expressen saknar, nämligen den direkta kopplingen till den egna plånboken i form av uttrycket *solidarisk lönepolitik*, egentligen en form av ekonomisk solidaritet, tänkt att motverka egoistiska krav från starka grupper i avtalsförhandlingar. Expressen skulle knappast använda frasen annat än oblikt då företeelsen går på tvärs mot traditionellt borgerliga intressen.

5.7. Samhälle

Samhälle är det näst vanligaste ordet i materialet med 155 belägg inklusive härledningar fördelade på 72 i Aftonbladet och 83 i Expressen. Materialet i Aftonbladet har 18 belägg som mest 1994 och fyra som minst 1991. I Expressen är fördelningen mer ojämn med 27 belägg som mest 1982 och ett som minst 1994. Aftonbladet har 40 belägg på *samhälle* som grundord och Expressen 44.

I Aftonbladet har ordet *samhälle* en genomgående positiv grundton. Ingenstans i materialet finns exempel på formuleringar som präglas av avståndstagande från det allmänna begreppet 'samhälle'. Närmast avståndstagande kommer man i den senaste valrörelsen (8.9 2002) i en ledare om våldtäkt: "När en flicka /.../ våldtas ställer *samhället* omedelbart frågan 'är hon en hora eller madonna?'"

Ett specificerat, för Aftonbladet potentiellt negativt, samhällsbegrepp som *kapitalistiskt samhälle* (10.9 1982) föregås till exempel av den försonande bestämningen *modernt* i en allmän diskussion som berör människans frihet i samhället i framtiden. När tidningen samma år (14.9 1982) påtalar *privilegiesamhället* är det inte samhället i stort som avses utan den begränsade del därav som omgärdas av murarna kring privatföretagen. I denna bemärkelse återkommer även frasen *kapitalistiska samhällena* i samma ledare. Dagen efter (15.9 1982) beskriver Aftonbladet ett potentiellt *klassamhälle* i kontrast till dagens *välfärdssystem* som skulle bli resultatet om moderaterna fick bestämma.

I en ledare vid slutet av nästa borgerliga regeringsperiod (3.9 1994) beskrivs ett samhälle stätt i förändring till det sämre: "I det *borgerliga* Sverige hårdnar *samhällsklimatet*. Grunden för rädslans och tystnadens *samhälle* är massarbetslösheten." Utdraget är dock inget exempel på en negativ grundsyn på samhället utan på en oro över vad som kan vara på väg att hända. Budskapet får förhöjd intensitet på grund av att meningarna är korta jämfört med dem i den omgivande texten.

Samhället med positiva förtecken är desto oftare beskrivet. Det tydligaste exemplet är kanske de båda beläggen på sammansättningen *välfärdssamhälle* (15.9 1985) och (5.9 1994) där i det första belägget uppslutningen kring *välfärdssamhället* betonas och där i det andra en (moderat) hotbild mot detta målas upp. Det andra belägget finns i ledarens sista stycke. Otvetydigt positivt är naturligtvis begreppet *kunskapssamhälle* och indignationen är stor då tidningen (16.9 1998) kritiserar moderaterna för att vilja utestänga vissa grupper: "Bildts *kunskapssamhälle* är inte för alla."

Samhörigheten mellan olika människogrupper och kopplingen mellan samhälle och demokrati betonas i en ledare (10.9 1994) med fokus på skolan: "Ett *demokratiskt* värde ligger i att elever från olika *samhällsskikt* /.../ arbetar tillsammans". Kopplingen mellan människa och samhälle återkommer på valdagen (20.9 1998) i följande tappning: "...vilken människosyn som ska avgöra hur vi formar *samhället* i framtiden." I den senast undersökta valrörelsen (13.9 2002) återkommer också kopplingen mellan demokrati och samhälle med udden mot

marknaden: ”Den *demokratiska* fördelningen /.../ innebär dessutom en inskränkning i den marknadslogik som är *samhällets motor*.”

Ett belägg på ordet *samhälle* (8.9 1985) som säkert upplevs som provocerande av många borgerligt sinnade på grund av sin koppling mellan socialism, samhälle och kristendom men i sitt sammanhang är positivt värdeladdat är följande: ”Men socialismens syn på hur *samhället* bör vara organiserat innehåller många moraliska värderingar som är gemensamma med de kristna.” Belägget avslutar ledaren.

Expressens bild av begreppet *samhälle* är mer spretande än Aftonbladets och det finns belägg på en direkt negativ inställning. Det mest flagranta exemplet är formuleringen: ”*Samhället* är kanske en fähund” som följs upp med en koppling till *samhällets* representant, myndigheten: ”Myndigheten är kanske en översittare...” i en ledare (5.9 1985) som ifrågasätter samhällets (och myndigheters) sätt att bemöta medborgaren och försöker framhäva en motsättning mellan medborgaren och samhället. Dutiltalet i samma ledare till läsaren gör detta tydligt: ”När såg du *samhället* senast?”

Samma motsättning mellan medborgarna (vi/oss) och samhället exponeras (10.9 1982) via en allegorisk, hotande Storebror: ”Men kvar står huvudfrågan: hur ska vi förhindra att Storebror blir den som bygger framtidens *samhälle* omkring oss?” I en ledare med rubriken ’*Kontroll-samhället* – en bläckfisk’ (se 5.2) som behandlar en TV-utfrågning av Olof Palme (12.9 1982) är tongången likartad och ställer samhället i en negativ dager då det anses förorda kontroll framför frihet: ”Vi har här i landet ett *samhällsklimat* som låter argumenten för kontroll klinga så ojämförligt mycket mer övertygande att försvaret för *friheterna* överröstats.” Här blir *samhälle* (och klimat) kontaminerat av dess närhet till kontroll och framstår sålunda i negativ dager. Likheten med Aftonbladets användning 3.9 1994 ovan är tydlig. Längre ner i samma ledare är tidningen lika rakt på sak: ”Så låter vi *kontrollsamhället* växa, undan för undan, till ett nät.” Nämnas bör att beskrivningen gjordes då de borgerliga regerade.

Samhällskritik ges ibland metaforiskt (20.9 1998): ”Fifflet och myglet i *samhällets gräddfil*...”. vilket pekar på ett (socialdemokratiskt) *samhälle* där det är möjligt att sko sig på andras bekostnad. Belägget ger ännu ett exempel där *samhälle* blir kontaminerat, här av *gräddfil*.

Men Expressen beskriver alltså, ungefär som Aftonbladets, även samhället som något värt att bevara och försvara. Noterbart är att tidningen uppvisar fem belägg på *välfärdssamhället* mot Aftonbladets bara två. Det första (3.9 1982) ingår i ett utdrag som är ett råd till den borgerliga regeringen: ”Regeringspartierna måste fortsätta att trumfa in

dem (fakta), liksom att /.../ det går att behålla det svenska *välfärds-samhället*...”.

Det andra belägget (1.9 1985) är oblikt och refererar till förment socialdemokratisk skrämseltaktik: ”...moderaterna kommer att riva ner *välfärdssamhället*.” Det tredje belägget (8.9 1991) ingår i ett utdrag med en medlande anda: ”Socialdemokratisk politik ser, i sin vardagsupplaga, inte mycket annorlunda ut än det *välfärdssamhälle* folkpartiet kunde ha åstadkommit.” I det fjärde belägget pekar Expressen på vad man anser bör noteras på välfärdssamhällets minussida: ”...ungdomsbrottsligheten [har] tvärtom vuxit med *välfärdssamhället*.” Det sista belägget (9.9 1998) ingår i en inte helt okritisk beskrivning av norsk arbetarrörelses roll: ”Det (arbeiderpartiet) har byggt det norska *välfärdssamhället* och lagt grunden till väljarnas aptit på mer av allt.”

Metaforisk och lätt ironisk, slutligen, är en beskrivning (19.9 1998) av kristdemokraternas familjepolitik: ”Familjen ska återupprättas som *samhällets* främsta skydds nät, spunnet av varma och kärleksfulla band.”

Aftonbladet och Expressen har sammanfattningsvis båda en i grunden positiv inställning till ordet *samhälle* vilket bland annat framgår av bådas användning av ordet *välfärdssamhälle*. Däremot förmedlar tidningarna olika konnotationer. Aftonbladet låter genomgående *samhälle* framstå i positiv dager men gör ibland troligt att dess goda kvaliteter är hotade (av borgerligheten) och därför måste försvaras. Trots att Expressen har fler belägg än Aftonbladet på *välfärdssamhälle* ger tidningen flera exempel på ett samhälle vars intressen står i motsats till dem det är till för. I Aftonbladet finns alltså bilden av ett samhälle som är hotat medan Expressen pekar på ett samhälle som självt utgör ett hot.

5.8. Välfärd

Materialet uppvisar 81 belägg inklusive härledning på *välfärd*. Aftonbladet har med 56 belägg mot Expressens 25 mer än dubbelt så många som Expressen. 2002 är enda året då någon tidning saknar belägg på *välfärd*.

Siffrorna för grundorden är totalt 52 med 39 för Aftonbladet och 13 för Expressen vilket innebär att Aftonbladet har exakt tre gånger så många som Expressen. Aftonbladet ökar alltså ganska avsevärt sin relativa andel av *välfärd* då endast siffrorna för grundord beaktas. Kanske kan det tolkas som att Aftonbladet anser att ordet *välfärd* självt har sådana starka inneboende kvaliteter så att det inte så ofta behöver stötning av andra ord.

I Aftonbladet berör två belägg *välfärdssamhället* och behandlas under *samhälle*. Nära besläktat med *välfärdssamhället* är *välfärdsstaten* för vilket ord materialet innehåller tre belägg, det första från den 8.9 1982 och de båda andra från den 15.9 1985. Ordet *välfärd* får här överföra positiva strömningar till det för många (speciellt borgerliga) kanske hotfulla *staten*. Belägget från 1982 gäller Danmark där den konservativa regeringen Schlüter påstås orsaka "nedrustning av *välfärdsstaten*". Hotbilden från borgerliga partier markeras även på den svenska politiska arenan: "En *borgerlig* valseger är därför ett dubbelt hot mot *välfärden*." Meningen ovan (10.9 1991) är för övrigt ledarens sista.

Även den 15.9 1985 använder ledarskribenten krigsmetaforik i anslutning till *välfärdsstaten* då det första belägget talar om "...slaget om *välfärdsstaten*..." och det andra om "...striden om *välfärdsstaten*...". Motsvarande terminologi finns i ett belägg (17.9 1998) där *välfärd* inte står i sammansättning: "Moderaterna förlorade slaget om *välfärden*..."

Inte sällan ges istället exempel på gemensamhetsskapande formuleringar i anslutning till *välfärd* vilket för övrigt är logiskt då ordet traditionellt, åtminstone i socialdemokratisk retorik, använts i sammanhang där alla avses. En av dessa formuleringar (12.9 1985) känns dock laddad med klasskampsretorik då det via en sammansättning med *folk* ställer det egna kollektivet mot en (ekonomiskt) överlägsen motståndare: "[en] regering som slår vakt om sysselsättningen och *välfärden* för folkflertalet och inte jagar svindlande skattesänkningar för den ekonomiska eliten." Meningen är ledarens sista.

En mer typisk sådan formulering är *social välfärd* med ett belägg vardera för 13.9 1982 samt 3.9 och 15.9 1988. I ledaren från 13.9 1982 förankrar ledarskribenten sitt ställningstagande i ledarens sista mening genom att peka bakåt: "...arbetarrörelsen i regeringsställning byggde upp /.../ den sociala *välfärden*." I ledaren från 3.9 1988 tas motsatt grepp då ledarskribenten, även här i sista meningen, förankrar sig genom att peka framåt: "I det läget (förutsatt socialdemokratisk regering) får Sverige /.../ goda förutsättningar /.../ för fortsatt full sysselsättning, *social välfärd*..."

En annan typisk formulering är *generell välfärd* med sex belägg. Av dessa finns fyra i en ledare från 17.9 1998. I ett av dem förstärks betoningen av den *generella välfärden* då den står i omedelbar anslutning till *gemensam sektor*. I ett annat som handlar om den *generella välfärdens* princip knyts den bland annat samman med allas lika rätt. I ledaren konkretiseras *välfärden* i form av barns rätt till trygga barnomsorg.

En likartad formulering, lika för alla, finns i direkt anslutning till ett belägg som inte står i sammansättning (15.9 1985) och som är materialets enda med *generell* i predikativ position i förhållande till *välfärd*: "...*välfärden* ska vara *generell* och lika för alla." Ordagrant återkommer formuleringen 15.9 1991: "...*välfärd* lika för alla."

Spekulativt är förhållandet till välfärdens realiserande (3.9 2002) då det gäller borgerliga partier: "Eller är det liberalernas och numera centerns värnande om föräldraförsäkring, *generell välfärd* och dagis som ska bli regeringspolitik?"

Här ges, med en något vidlyftig tolkning, ett exempel på hur *välfärd* tillsammans med ordet *värna* används i allitteration. Några dagar senare (14.9 2002) används allitteration tydligare för att peka ut politisk riktning och dessutom markera intressegemenskap mellan partier: "*Välfärds*partierna på vänsterkanten betonar *solidariteten*..." *Välfärdens* positiva element markeras metaforiskt i ett par ledare, dels 14.9 1991 via *Välfärdens fundament* och dels den 17.9 1994 via *välfärdsbygget*. Den senare metaforen har, sannolikt på grund av partiets unikt långa sammanhängande regeringsperiod (1932-1976), kommit att intimt förknippas med socialdemokraterna.

Av Expressens belägg för *välfärd* berör fem *välfärdssamhället* och behandlas likt Aftonbladets belägg under *samhälle*. Expressen saknar belägg för *generell välfärd* men har ett belägg för det näraliggande *allmän välfärd* (5.9 1998) och två oblika belägg för *social välfärd* (4.9 1985). Det första belägget för *social välfärd* refererar till att Feldt påstått att moderaterna hotar denna välfärd och i det andra belägget bemöter tidningen Feldt och påstår att man via borgerlig politik kan bevara den.

Relativt sett tar Expressen oftare än Aftonbladet fasta på hot mot välfärden (9.9 1985) än den trygghet denna förutsätts ge: "Men att själva *välfärden* hotas /.../ det kan inte socialdemokratin se." I en ledare från 16.9 1994 finns två belägg för hot mot *välfärden* även om inte ordet hot finns direkt utskrivet: "Ostridigt är att de som byggt /.../ *välfärdsystemen* länge velat blunda för deras baksidor..." samt "Våra *välfärdssystem* är svårt utsatta: de är ekonomiskt ohållbara." Anaforiskt förstärkta beskrivs *välfärdsproblemen* konkret (15.9 1998) i socialdemokraternas Sverige: "Vi har redan sett vad världens högsta skatter ger. Vi har sett hur *välfärden* vittrar sönder /.../ Vi har sett hur en ny klass av fifflande partipampar /.../ tar för sig..."

I det sista utdraget ges även exempel på Expressens användning av allitteration för negativ förstärkning – *välfärden vittrar* – i motsats till Aftonbladets användning ovan (3.9 och 14.9 2002) av stilfiguren för positiv förstärkning.

Aftonbladet och Expressen har ungefär samma tolkning av vad *välfärd* står för men medan Aftonbladet ser framåt mot ett fortsatt välfärdsbyggande ger Expressen få sådana signaler utan beskriver istället ett (socialdemokratiskt) välfärdssamhälle i förfall. Aftonbladet har ingen bild av välfärd i förfall men utmålar bilder av (borgerliga) hot mot och därav följande kamp för välfärden.

Inte oväntat lägger Aftonbladet större tyngd vid välfärd riktad till alla; tidningen har sex belägg på *generell välfärd* medan Expressens enda med samma fokus talar om *allmän välfärd*. I kraft av sin betoning av traditionella applikationskriterier – att välfärden gäller alla – samt sin optimistiska bild måste Aftonbladet anses vara den starkaste uttolkaren av *välfärd*. Det starkt ideologiska uttrycket *välfärd vänster* (egentligen enligt ovan *välfärdspartierna* på vänsterkanten) visar tydligt tidningens egen övertygelse om detta.

5.9. Medborgare

Materialet har 62 belägg inklusive härledning på *medborgare* av vilka Aftonbladet står för 28 och Expressen för 34. Aftonbladet har sin högsta siffra 1994 med 10 belägg och sin lägsta 1982 och 1991 med ett belägg för vardera året. Expressens högsta siffra är nio såväl 1985 som 2002 medan tidningen saknar belägg 1991 – alltså samma år som Aftonbladet har sin lägsta notering. Aftonbladet har 21 belägg på *medborgare* som grundord och Expressen har med 29 en ännu större andel.

Av Aftonbladets belägg på *medborgare* är de flesta plurala former av uppslagsordet, alltså en form av kollektivbegrepp. Av tydligast kollektiv karaktär är belägg med antalsangivelser: "...100 000 *medborgare* går i Kunskapslyftet." (15.9 1998) eller med annan kollektivmarkering: "Göran Persson åberopar alla de *medborgare*..." (15.9 1998). Även vissa verb kan markera kollektiv företeelse: "I torsdags kväll tågade allvarsamma *medborgare*..." (15.9 2002).

I några av beläggen finns en beskrivning av gemenskap mellan grupper eller med grupp i beroendeställning: "Det är inte bara de anställda utan också *medborgarna* som drabbas..." (3.9 1994) samt längre fram i samma artikel: "...anställda och *medborgare* ska stå med mössan i hand...". Det senare belägget innehåller traditionell klasskampsmetaforik. I citaten gör ledarskribenten en logisk kullerbytta genom att först, via den motsättande konjunktionen *utan*, särskilja *anställda* och *medborgare* för att senare, via den sammanbindande konjunktionen *och*, (åter)förenera dem.

Av tydligt kollektiv karaktär är även två av de sammansatta orden som talar om stora *medborgargrupper* (14.9 1982 och 8.9 1991). Av de övriga tre finns två belägg på *medborgarmakt* (15.9 2002) och ett belägg för *medborgarrätt* (3.9 1994). De två beläggen för *medborgerlig* gäller båda *rättighet* (6.9 1985 och 18.9 1994), vilket naturligtvis är parallellbegrepp till *medborgarrätt*.

Expressens behandling av *medborgare* är delvis annorlunda än Aftonbladets. Även i Expressen dominerar ordets plurala tillämpning, men det finns också singulara belägg, *medborgaren*. Tydligt och rätt regelbundet framställs *medborgaren* och samhället som motpoler vilket aldrig förekommer i Aftonbladet. Vid sådana belägg är det egentligen egalt om singular eller plural form av *medborgare* används, innebörden framgår på samma sätt.

Liksom hos Aftonbladet framträder den kollektiva aspekten tydligast då antal anges: "...dryga [en] miljon *medborgare*..." (9.9 1982) Motsättning mellan *medborgaren* (singular) och *samhället* är ibland uppenbar: "...formeln för ett ofritt och övervakande *samhälle* där *medborgaren* ständigt har att legitimera sig..." (12.9 1982). Ännu mer markant är emellertid motsättningen (9.9 1985) mellan *medborgarna* (plural) och myndigheten, *samhällets* förlängda arm, i ett belägg tre år senare: "...myndigheters översitteri mot *medborgarna*..." (9.9 1985) Liksom under 5.2 angriper Expressen (12.9 1985) Olof Palmes demokratisyn: "Men än allvarligare är Olof Palmes brist på respekt för sina väljare, för *medborgarna*. Det är dem han för bakom ljuset..."

En ledare (13.9 1994) markerar *medborgarnas* objektsposition och hjälplöshet i förhållande till den kommunala överhögheten: "Vackra flödessystem /.../ har ritats upp för *medborgarna* medan politikerna /.../ organiserat bort sitt eget ansvar till tjänstemännen." Vid något tillfälle (16.9 1982) uppvisas en vacklande hållning till förhållandet mellan samhälle och *medborgare*: "Inom givna ramar skulle *samhället* också framstå som vän snarare än som förmyndare till *medborgarna*." Meningen finns i sista stycket. Gemensamhetsskapande är däremot greppet att i första person plural inbegripa alla i samma rösträttsberättigade grupp: "Vi är *medborgare* i ett fritt land." (18.9 1988)

Tidningarnas politiska positionering framträder tydligt vid en jämförelse mellan sammansättningarna med *medborgare*. Medan Aftonbladet ovan använder kollektivordet *medborgargrupper* samt (det socialistiskt präglade) uttrycket *medborgarrätt* använder Expressen (de borgerligt präglade) uttrycken *medborgerlig skyldighet* (7.9 1982) och *medborgerlig plikt* (7.9 2002).

Expressen sätter även fingret på en (för socialdemokrater) känslig punkt då tidningen påtalar det moderna samhällets rådande byråkrati som ibland får enskilda medborgare att känna hjälplöshet då ingen ansvarig för myndighetsbeslut står att finna bland vare sig politiker eller tjänstemän.

Den starkaste tolkningen av ordet *medborgare* har otvivelaktigt Expressen inte minst genom ordets tradition. *Medborgare* har aldrig uppfattats som ett renodlat kollektivbegrepp – jämför ordet *löntagares* denotation – eftersom medborgaren så sent som i början av 1900-talet individualiserades efter förmögenhet och tilldelades röstandelar därefter. Sen hjälper det inte att Aftonbladet (ovan) försöker ändra applikationskriterier genom att länka ihop medborgare och anställda.

5.10. Icke-socialist

Aftonbladet saknar belägg på *icke-socialist* medan Expressen har 13 belägg varav mer än hälften, åtta stycken, står att finna 1982. Ytterligare fyra belägg härrör från 1991 och det sista från 1994. Av dessa 13 är två (3.9 1991 och 6.9 1994) grundord i plural och elva avledningen *icke-socialistiska* med huvudord *partierna* i sju fall. Samtliga dessa sju är från 1982. Övriga belägg gäller *ickesocialistiska sidan* (18.9 1982), *icke-socialistiska grupper* (3.9 1991), *icke-socialistisk majoritetsregering* (11.9 1991) samt *icke-socialistisk majoritet* (13.9 1991). De båda sista beläggen, i slutfasen av den valrörelse som skulle sluta med borgerlig seger, tyder genom sin blotta förekomst på en välmotiverad borgerlig optimism inför valet.

Inför orden *borgerlig* respektive *icke-socialist* uppvisar Expressen fram till och med 1994 ett språkbruk där det inte är fullständigt klart om de är synonyma eller inte vilket tydligt framgår i de artiklar där de används växelvis. Sålunda talar tidningen (8 .9 1982) såväl om "...de *borgerliga* regeringarna..." som "De tre *ickesocialistiska* partierna..." Ännu (o)tydligare blir detta några år senare (3.9 1991) då tidningen talar om såväl "...*borgerliga* väljare..." som "...*icke-socialistiska* grupper..." Så drar tidningen också småningom konsekvenserna av problemet och låter för att undvika missförstånd *icke-socialist* försvinna från och med 1998.

De båda exemplen frilägger även en annan intressant problematik knuten till ordet *icke-socialist*; nämligen om ordet ska skrivas ihop eller sammanfogas med bindestreck. 1982 är fyra av åtta belägg hopskrivna (de enda beläggen 4.9 och 8.9 samt båda beläggen 18.9) medan övriga

fyra (de tre beläggen 11.9 samt belägget 16.9) är skrivna med bindestreck. Fortsättningsvis använder man dock konsekvent bindestreck (fyra belägg 1991 och ett belägg 1994) tills man alltså gör sig av med problemet genom att inte använda ordet.

Genom sitt ickeanvändande av *icke-socialist* undviker Aftonbladet självt att hamna i situationer då man behöver definiera ordet och överlåter således denna problematik helt till borgerligheten. Man har ju det för egen del utmärkta ordet *borgerlig*! Tidningen undviker sannolikt *icke(-)socialist* även för att slippa hantera dess motpol, ordet *socialist*, vilket lätt skulle leda till att man även tvingas diskutera *socialism*, något man på förhand vet skulle leda in i en återvändsgränd.

Om vänsterns övertag för *icke-socialist* säger Malmgren (1989:68): ”Istället [för borgerlig] använder man (de borgerliga) ordet *icke-socialistisk*, en beteckning som väl dock har den nackdelen att den endast anger vad partierna ifråga **inte** står för. Denna uppfattning har också uttryckts av /.../ Bengt Westerberg (i brev till förf.).”

5.11. Borgare

Materialet uppvisar totalt åtta belägg på *borgare* av vilka fem finns i Aftonbladet och tre i Expressen. Samliga åtta belägg förekommer som grundord. I Aftonbladet härrör alla belägg från 1982 och i Expressen är de utspridda på 1982, 1991 och 1994.

Expressen använder *borgare* endast oblikt och anledningarna därtill kan vara minst två. Dels företräder Expressen i min undersöknings tidiga valkampanjer (1982–1988), inte en enig borgerlighet utan endast folkpartiet, och dels kan ordet *borgare* sannolikt uppfattas pejorativt då det i äldre socialistisk retorik har sammanförts med *bracka* till *borgarbracka*.

Vid samtliga tre tillfällen då Expressen använder ordet *borgare* görs sålunda hänvisningar till socialdemokraternas i allmänhet (16.9 1982 och 17.9 1994) användning av ordet eller till en specifik socialdemokratisk representants (Stig Malm 7.9 1991) användning av det.

Aftonbladets fem belägg på ordet *borgare* bör även kommenteras. Det första belägget (1.9.1982) känns rätt neutralt om än det behandlar en för nationen, enligt Aftonbladet, besvärande situation som orsakats av sittande (borgerlig) regering: ”Enligt *borgarna* visar detta underskott ...”. Här skulle *borgarna* kunna bytas ut mot de *borgerliga partierna* utan nyansförskjutning då belägget var del i en debatt som främst fördes mellan socialdemokraterna och de borgerliga partierna.

Nästa belägg (5.9 1982) har en aggressivare tendens: ”Arbetsgivarnas och *borgarnas* attacker i sommar mot *fonderna* har tydligen varit resultatlösa.” Tidningen för alltså samman *borgarna* med arbetsgivarna till en motståndarenhet som tillsammans påstås angripa en företeelse man själv slår vakt om. Ytterligare ett belägg finns samma datum (5.9 1982) där *borgare* via allitteration förknippas med ett negativt stämningssläge: ”...besvikna *borgare*...” Här framgår det tydligt att det rör sig om borgerliga väljare på glid inom det borgerliga blocket.

Senare (14.9 1982) ställs *borgarna* i motsatsställning till löntagarna: ”De (kapitalägarna) vill gärna ta hand om löntagarnas sparande, till exempel i form av *borgarnas* aktiesparfonder...” I det sista belägget (18.9 1982) klumpas så *borgarna* ihop med löntagarnas huvudmotståndare Svenska Arbetsgivarförbundet (SAF): ”Om en direktör bestämmer över många arbetare är det *demokrati* men om många arbetare bestämmer över en direktör är det diktatur enligt *borgarna* och SAF, sade Feldt.” Tre av beläggen i Aftonbladet skildrar alltså en tydlig konfliktsituation samtidigt som omfattningen av ordet *borgare* inte är helt klar i något av beläggen.

Både Aftonbladet och Expressen tycks undvika ordet *borgare*. Aftonbladet gör det definitivt till förmån för det mindre laddade *borgerlig* (se avsnitt 5.12) under hela undersökningsperioden medan Expressen i undersökningens tidiga skede 1982–1988 försökte undvika även detta ord. Aftonbladets tolkning av ordet *borgare* som förmedlare av negativa stämningsslägen och konfliktsituationer torde vara den mest traditionella. Expressens defensiva attityd med endast oblika belägg förstärker detta intryck.

5.12. Borgerlig

Borgerlig är materialets i särklass vanligast förekommande ord med totalt 291 belägg inklusive härledning. Av dessa finns 235 i Aftonbladet och 56 i Expressen. *Borgerlig* är också det ord som ensamt gör att Aftonbladet faktiskt har fler belägg för politiska ord än Expressen. Resultatet förstärker föreställningen om *borgerlig* som ett politiskt vänsterord och ligger också i linje med Malmgrens resultat som redovisas under avsnitt 4.

Jämfört med de flesta andra ord i materialet har *borgerlig* stor andel grundord, hela 275 av 291 vilket utgör närmare 95 procent. Det enda sammansatta ordet är *allmänborgerlig* med tre belägg i Aftonbladet, 2.9 1998 och 6.9 2002, samt ett belägg i Expressen 11.9 1991. Aftonbladet

talas om *allmänborgerliga väljare* respektive *allmänborgerligt parti* och Expressen om *allmänborgerliga väljare*.

Det enda övriga ord som inte är grundord är det avledda *borgerlighet* med elva belägg i Aftonbladet och två i Expressen. Noteras kan att Aftonbladet har två belägg på samma datum vid två olika tillfällen 1982, nämligen 13.9 och 18.9 medan övriga sju belägg är spridda på sju olika dagar övriga år utom 1991 och 1994. Expressens båda belägg finns 11.9 1988 och 12.9 1991.

Vanligast i både Aftonbladet och Expressen är varianten *borgerlig* som attribut och med neutral syftning som till exempel *borgerliga partierna* (Aftonbladet 2.9 1982 och Expressen 5.9 1982) eller *borgerliga regeringar* (Aftonbladet 1.9 1982 och Expressen 8.9 1982).

Varianter på *borgerlig* står i Aftonbladet bland annat attributivt och i enstaka fall metaforiskt i tvåordsfraser. Några exempel är *borgerliga vanstyret* (3.9 1982), *borgerligheten misslyckats* (13.9 1982), *borgerliga nedskärningspolitiken* (19.9 1982), *borgerliga grälen* (4.9 1985 och 9.9 1988), *borgerliga experimentet* (15.9 1985), *borgerliga budgetunderskottet* (7.9 1988), *borgerlig svans* (10.9 1988), *borgerliga angreppen* (1.9 1991), *borgerliga splittringen* (7.9 1991) samt *borgerliga maktetablissemangen* (11.9 och 13.9 1994). I samtliga dessa tolv belägg kontamineras *borgerliga* av sitt huvudord eller det eller de ord som står närmast. Jag kallar dessa exempel för direkta kontaminationer.

Mer subtila i Aftonbladet är konstruktioner där de kontaminerande beståndsdelarna står längre ifrån ordet *borgerlig* eller där kontaminationen är vagare. Några exempel finns i fall som *borgerliga regeringarnas misslyckade* (skogspolitik) (1.9 1982), *borgerliga partiernas vägran* (2.9 1982), *De borgerligas envisa sparpolitik /.../ kostar* (4.9 1982), *de borgerliga debattörerna nästan pinsamt dåliga* (4.9 1985), *ett av de borgerliga partierna som genom manipulation* (9.9 1985), *de borgerliga är inte eniga* samt så länge *de borgerliga inte kommer överens* (de båda sista 14.9 1985), *Det finns inget samlat borgerligt alternativ* (17.9 1994), *Det finns inget borgerligt alternativ* (19.9 1998), *Medan de borgerliga regeringarna drog igång ett sällan skådat inbördeskrig* (9.9 1988), *De borgerliga bekrigade* varandra (19.9 1994), *de borgerliga regeringarna träter* (13.9 1988), *de borgerliga partierna /.../ står splittrade* (17.9 1988), *de borgerliga /.../ är splittrade* (7.9 1991), där *de borgerliga* är som mest *splittrade* (14.9 1991), *de vanliga borgerliga ideologiproducenternas svartmålning* (10.9 1998), *med en borgerlig regering blir Sverige betydligt gråare* (6.9 2002) samt *en borgerlig grå regering* (10.9 2002).

Metaforiska men inte desto mindre i sammanhanget kontaminerande är konstruktioner som ”Den som röstar *borgerligt* röstar på *måfå*” (17.9 1994) samt ”*Borgerliga* väljare tvingas /.../ köpa *grisen i säcken*” (3.9 2002).

Ytterligare ett sätt för Aftonbladets ledarskribenter att försöka så splittring inom det borgerliga lägret är att hävda förekomsten av en [undertryckt] vänster. Belägg för detta finns 1.9 1985 samt 3.9 2002. Det senare belägget är oblikt och hävdar att Maud Olofsson och Lars Leijonborg en gång påstod sig vara borgerlig vänster. Jag kallar dessa exempel för indirekta kontaminationer.

Borgerlig med negativa förtecken förekommer i Expressen ibland oblikt. Sålunda hänvisar *borgerlig splittring* till Ingvar Carlsson (5.9 1994), till socialdemokratiska paroller (10.9 2002) samt mer allmänt till socialdemokraterna (14.9 2002). Allmänt till socialdemokraternas användning hänvisar också uttrycket *borgerlig eländighet* (17.9 1994).

Borgerlig vacklande tro till egen förmåga kan spåras i en del belägg. Sålunda talar Expressen om många *borgerliga* väljares oro (3.9 1991), *baktakt* i den *borgerliga* kvartetten (11.9 1991), de *borgerligas* *falnande* valrörelser (4.9 1994), *svårare* för dem i det *borgerliga* lägret (6.9 1994), *luften ur* det *borgerliga* fyrpartialalternativet (8.9 1994) samt *Borgerliga väljare vet inte* (14.9 1994).

Med större självförtroende agerar de borgerliga i 2002 års val. Här hävdar man att ”*Samsynen* hos de *borgerliga* är större än någonsin”, ”De *borgerliga* har *idéer...*”, och ”...de *borgerliga* har *förslag...*”. Samtliga tre belägg är från 14 september.

Tillfälligt substantiverat används i såväl Aftonbladet som Expressen uttrycket de *borgerliga* (bland annat AB 4.9 1982 och 2.9 1985 samt Expressen 17.9 1994 och 1.9 2002).

Aftonbladet har alltså överlägset flest belägg för ordet *borgerlig*. Detta gäller såväl då man jämför med Expressen som då man jämför övriga ord i båda tidningarna. Möjligen kan man tolka detta som att Aftonbladet överanvänder ordet. Inte oväntat försöker Aftonbladet också vinna politiska poänger genom att i tvåordsfraser kontaminera ordet *borgerlig*. Det är speciellt märkbart under undersökningsperiodens första hälft, 1982 till 1991, då tio av tolv av dessa direkta kontaminationer står att finna. De båda övriga finns i 1994 års ledare varför tonen i Aftonbladet i detta avseende uppenbarligen har blivit mindre inriktad på konfrontation. De indirekta kontaminationerna tar, i likhet med en del av de direkta, fasta på ord som *krig*, *splittring* och fraser för oförmåga att enas.

Även i detta material finns dock tecken som tyder på försök att tona ner motsättningarna i periodens senare del, åtminstone 2002, då Aftonbladet genom två belägg på ordet *grå* (ovan) sökte finna ett medel att göra borgerligheten oattraktiv utan att mana till konfrontation. Man fick medlet till skänks via den spirande debatten om det gröna folkhemmet som drevs av socialdemokraterna och där borgerligheten var tämligen passiv. Det blev då tacksamt att beteckna vänstersidan *grön* och de borgerliga *grå*.

Expressens användning av *borgerlig* är genomgående restriktiv, dock kan man skönja en ökat användning 2002 då tidningen dels har flest belägg och dels använder ordet i positivare kontexter än tidigare.

5.13. Löntagarfonder

Materialet uppvisar 95 belägg inklusive härledningar för ordet *löntagarfonder* av vilka 24 finns i Aftonbladet och 71 i Expressen. *Löntagarfonder* förekommer endast sporadiskt utanför 1982 (se avsnitt 4) vilket visas av att Aftonbladet har 23 belägg och Expressen 65 belägg detta löntagarfondsvallets år. Aftonbladets enda övriga belägg finns 1985 medan Expressen har fyra belägg 1985 och sina två återstående 1991. Som grundord ligger *löntagarfonder* mycket nära 50 procent av det totala antalet ord med 13 belägg i Aftonbladet och 35 i Expressen.

Anmärkningsvärt är att Aftonbladet som representant för den part som driver en fråga använder frågans namn – *löntagarfonder* – mindre än hälften så många gånger som motparten. Sannolikt kan detta ses som ett betyg på Expressens (och övriga borgerliga mediers) användning av ordet *löntagarfonder* 1982 vilken framstår som ett paradexempel på politisk (anti)propaganda.

Ordet *löntagarfond* används i sista (5.9, 8.9, 9.9, 11.9 samt 13.9) eller näst sista (4.9) stycket för att slutgiltigt inpränta det lästa i läsaren. Det bör dock påpekas att ordet inte används på detta sätt de sista sex dagarna. *Löntagarfonder* används också i avkortad form i sammansättningar med distinkt negativ innebörd som *fondhot* (2.9) och med attributet *kollektiva* (3.9, 4.9, 5.9, 8.9). Den 9.9 och 11.9 har vardera tre belägg på kopplingen mellan *kollektiva* och *löntagarfonder* och den 17.9 finns två sådana kopplingar. *Löntagarfonder* står även i direkt anknytning till *systembyte* (11.9) och *maktkoncentration* (13.9) vilka företeelser tidningen likaså ansåg avskräckande för sina läsare.

Expressen målar också upp *löntagarfonder* som ett hot (18.9) med hjälp av vändningar som "...skugga som faller över all verksamhet i

landet...” Den 10.9 är hotbilden om möjligt än mer pregnant: ”...borta vid nästa husknut anas redan skuggan av *Centrala Fondstyrelsen...*”. Den fiktiva skapelsen används två gånger i ledaren. Anspelningen på Georg Orwells skrämmande framtidsskildring, romanen *1984*, känns påtaglig.

Några rader efter *Centrala Fondstyrelsen* förekommer det likaledes skrämmande och imaginära *Fond-Sverige*. Noteras bör användningen av versaler i båda företeelserna för att framhäva auktoritet. I början av samma ledare förlöjligas fonderna genom liknelsen med en skvader, det vill säga en korsning mellan en orre och en tjäder. Taktiken att förlöjliga fonderna är dock ett rent undantag; den i särklass mesta kraften ägnar tidningen åt att framställa *löntagarfonderna* som ett hot. Märkligt förefaller det dock att det jämte *fondhot* kanske mest skrämmande ordet, *'fondsocietism'*, inte förekommer 1982 utan först 1991 i ett lätt ironiskt sammanhang som en potentiell motpol till *'Thatcher-politiken'* (7.9 1991). Noteras bör att *'fondsocietismen'*, liksom för övrigt *'Thatcher-politiken'* försetts med citationstecken för att framhäva det hypotetiska. Belägget är det sista som berör löntagarfonderna.

Hotbilden hålls vid liv även i två av de tre ledare som behandlar frågan 1985: ”Men nu hotas företaget av de socialdemokratiska *löntagarfonderna*: hela företagsvinsten tas i beslag för att *fonderna* ska kunna köpa ut gamla aktieägare från andra börsnoterade företag.” (4.9) Temat är ungefär detsamma i en kort notis den 9.9 medan det sista belägget den 12.9 berör hur *löntagarfonderna* ska tillsättas.

Aftonbladet användning av *fond*-orden, – 23 av 24 belägg är från 1982 –, styrker tesen om fondfrågans betydelse detta enskilda år och dess betydelselöshet i kommande valrörelser. Tidningen gör det, eller kanske tvingas göra det, nästan uteslutande defensivt och oblikt genom bland annat hänvisningar till pågående kampanj mot löntagarfonderna i termer av motståndarnas skräck för *fonderna*. Aftonbladet (2.9 1982) använder närmast parallellistiska grepp för att hänvisa till kampanjen: ”...för att kunna hålla *fondskräcken* och socialiseringsspöket vid liv.” Vidare (17.9 1982) på samma tema: ”När de (näringslivet, M och Fp) insåg att skrämselfpropagandan mot *fonderna* inte satt tillräckligt stor skräck i väljarna...”. Dagen före valet (18.9 1982) tvingades tidningen till fortsatt defensiv: ”...upprepade de (m och fp) sina trick att försöka slå socialdemokraterna med *löntagarfonder* och skrämselfdemagogi om dessa” liksom på själva valdagen (19.9 1982): ”...näringslivets skrämselfpropaganda mot *löntagarfonderna*”.

Endast i ett par belägg går det att skymta något som kan liknas vid en offensiv för löntagarfonderna. Aftonbladet argumenterar (14.9 1982)

eufemistiskt för fondförslaget: ”...ökar sparandet, underlättar avtalsrörelsen och begränsar inflationen via ett decentraliserat och *demokratiskt* uppbyggt *fonds*system.” Att på detta sätt förknippa demokrati med löntagarfonder gör tidningen även dagen innan valdagen (18.9 1982) genom att med krigsmetaforik referera till ett anförande av Feldt: ”Feldt lyckades slå tillbaka de *borgerligas* /.../ angreppsfront mot *löntagarfonderna* genom att /.../ lyfta fram de *demokratiska* argumenten...”. Offensivt måste till sist valdagens (19.9 1982) första belägg anses vara: ”Vinner socialdemokraterna har de fått klartecken för ett helt annat politiskt program, inklusive *löntagarfonderna*.”

Det står utom allt tvivel att de borgerliga äger (ägde) ordet *löntagarfonder*. Nästan övertydligt blir detta om man betänker att inte hela ordet *löntagarfonder*, utan bara ordet *fonder*, till slut behövde användas för att, ur borgerlig synvinkel, ”rätt” konnotation skulle frammanas. Sådillvida lyckades de borgerliga inskränka begreppet till att endast uppfattas som ett styrinstrument för en föregiven facklig maktapparat. Socialdemokraterna å sin sida gjorde enstaka försök att utvidga ordet *löntagarfonder* genom att förknippa det med *demokrati* men fick alltså föga genomslag för denna tolkning.

Orden Expressen (och för övrigt stora delar av övrig borgerlig press liksom delar av näringslivet) använde i *löntagarfonders* närhet för att skapa en obehagskänsla hos en bred allmänhet var bland andra *fackförening*, *hot*, *kollektiv*, *koncentration*, *skugga*, *skräck* och *socialism*.

6. Sammanfattning

Aftonbladet har alltså fler belägg på politiska ord än Expressen. Detta tillsammans med att de undersökta ledartexterna i Expressen består av fler ord än motsvarande texter i Aftonbladet stärker Aftonbladets övertag i andel politiska ord.

Undersökningen visar också att ett enda ord, *borgerlig*, gör att Aftonbladet har fler belägg för politiska ord än Expressen. Detta är intressant med tanke på föreställningen att vänstern traditionellt anses använda större andel politiska ord i sin argumentation än högern. Hade *borgerlig* saknats i undersökningen hade denna alltså uppvisat ett resultat som ifrågasatt föreställningen att vänster använder flest politiska ord.

Vidare visar en grafisk presentation (se diagram i bilagan) av de politiska orden att Aftonbladets, men i synnerhet Expressens, material är klart störst i båda tidningarna 1982. Hade undersökningen börjat 1985

hade graferna visat nära nog raka linjer. Aftonbladet hade med 69 politiska ord i ledarna 1985 mot 64 i ledarna 2002 visat en svagt fallande kurva. Expressen hade med 45 ord i ledarna 1985 och 46 ord i ledarna 2002 till och med visat en mycket svagt stigande kurva. På dessa 17 år och sex val har det alltså fallit bort endast fyra belägg på politiska ord i tidningstexterna sammanräknade mellan första och sista mätning. Noteras måste dock att medan Aftonbladets totala antal ord minskat med drygt 1000, från 6200 till 5155, mellan 1985 och 2002 har Expressens motsvarighet minskat med mer än 3000, från 7260 1985 till 4220, 2002.

Generellt sett är Aftonbladets bild av några av de politiska orden mer positiv än Expressens. Dessa är främst *solidaritet*, *samhälle*, *välfärd* och *löntagarfonder*. Undantag utgör dock *borgare* och *borgerlig* där Aftonbladet har några kontaminerade belägg vilket Expressen saknar. Speciellt uttalat är detta beträffande *löntagarfonder* där Aftonbladets bild är neutral eller positiv medan Expressens är entydigt negativ. Detta är å andra sidan självklart eftersom löntagarfonderna var ett vänsterprojekt. Lika självklart är att Aftonbladet ger en negativare bild än Expressen av orden *borgare* och *borgerlig* vilka ju beskriver Aftonbladets politiska motståndare. Ofta är dock Aftonbladets bild strikt neutral. Det näraliggande *icke-socialist* saknar belägg i Aftonbladet då främst *borgerlig* täcker in begreppet motståndare till höger.

För *jämlikhet* är det anmärkningsvärda inte att Expressen har ett par fler belägg än Aftonbladet (fyra mot två) utan att Aftonbladet endast har dessa båda belägg på ett ord som Olof Palme tidigt i karriären använde som något av ett flaggskepp i sin politiska argumentation. Här kan det vara så att högern, med Boréus ord, vunnit kampen om språket mot vänstern och marginaliserat ett klassiskt vänsterord. Det kan också vara så att ordet *jämställdhet*, som alltså inte omfattas av min undersökning, har trängt ut *jämlikhet* i textavsnitt som behandlar genus.

Aftonbladet tar också oftare fasta på människogrupper snarare än på individer. Detta är tydligt vid ordet *välfärd* som i några belägg utvidgas till *generell välfärd*. Expressen saknar belägg för detta begrepp men har ett för *allmän välfärd*. Ordet *medborgare* syftar i båda tidningarna likaså oftast på människomassor. Då de hotas är de i Aftonbladet hotade av kapitalet och i Expressen av stat och samhälle.

Bortsett från 1982 kan man sammanfattningsvis under åren 1982–2002 skönja en avideologisering av språket men ändå inte en minskad användning av politiska ord på Expressens och Aftonbladets ledarsidor. Jämför man 1982 med valfritt övrigt år är denna avideologisering inte bara skönjbar utan drastisk till följd av löntagarfondsdebatten. Antal

belägg för politiska ord i båda tidningarna minskar likaledes drastiskt efter 1982.

Men även mellan 1985 och 2002 finns en långsiktig trend att så att säga neutralisera de politiska begreppen. Det tydligaste exemplet på detta visar speciellt Aftonbladets användning av ordet *borgerlig*. Ordet har stor tyngd i denna analys på grund av sin höga frekvens och sin tydligt blockskiljande profil. Det näst vanligaste ordet, *samhälle*, har inte samma tyngd. Detta beror både på att beläggen är färre och på att det finns en gemensam grundsyn på samhället som något gott.

I Aftonbladet finns flest belägg (tio av tolv) på direkt kontamination av *borgerlig* under undersökningsperiodens första hälft. De kontaminerande orden är dessutom aggressivare i den första hälften och mer subtila i den sista. Sålunda finns fler belägg på *gräl*, *krig*, *manipulation*, *splittring* och *träta* under de första tio åren medan de sista tio med få undantag uppvisar mildare formuleringar. Att 2002 använda ordet *grå* om borgerligheten är ett tydligt exempel på ett mildare uttryckssätt liksom att påtala avsaknaden av ett borgerligt alternativ. Bäst är dock kanske prepositionsuttrycket *på måfå* samt metaforen *köpa grisen i säcken*.

Just denna tendens i Aftonbladet att öka användningen av i grunden apolitiska uttryckssätt tycks vara ett nytt sätt att debattera som (naturligtvis) syftar till att vinna politiska poänger samtidigt som man undviker direkt konfrontation. Kanske har det förändrade språkbruket i ledarartiklarna del i att Aftonbladets under min mätperiod gått om Expressen i upplaga (se avsnitt 1), vilken företeelse indikerar att Aftonbladet numer attraherar även borgerligt sinnade läsare.

Expressens kanske tydligaste bidrag till att förändra sin språkanvändning är nog dess konsekventa användning av ordet *borgerlig* från och med 1998 och dess tendens till ökad användning av ordet 2002. Man tjänade på detta både genom att få ett konsistent begrepp att förhålla sig till – liksom Aftonbladet lät man *borgerlig* stå för alla som röstade på demokratiska partier till höger om socialdemokratin – och genom att på ett naturligt sätt använda det i positiva sammanhang.

7.Slutsdiskussion

Det är uppenbarligen så, av språkbruket i Aftonbladet och Expressen att döma, att båda tidningarna 1982 hade sina fasta läsekretsar som var väl förankrade i respektive politiskt läger. Småningom kom detta förhållande att luckras upp vilket tydliggjordes 1996 (se avsnitt 1) då Aftonbladets upplaga för första gången gick om Expressens. Det är också uppenbart att Aftonbladet 1982, men även fortlöpande, huvudsakligen tilltalade grupp istället för individ medan Expressen regelbundet tilltalade även individ.

Någon gång i mitten eller möjligen slutet av min undersökningsperiod tycks dock Aftonbladets ledare alltmer börja vända sig mot en individuell, icke-politisk läsare som är mer intresserad av grannens och arbetskamratens väl och ve än av den egna socialgruppens eller det egna yrkeskollektivets. Man kom alltså alltmer att anta den argumentationsstrategi som Expressen länge odlat, nämligen att betona den lilla världen framför den stora. Det är också någonstans i undersökningsperiodens mitt som språkbruket i Aftonbladet börjar mildras (se avsnitt 6).

I linje med detta mildare språkbruk ligger det institutionella Sveriges benägenhet att via eufemismer radera ord som kan väcka missnöje eller framkalla obehagskänslor. Ett sådant exempel är ordet *städerska* som i officiellt språk ersatts med *lokalvårdare*, ett annat i tiden mer närliggande är det ytterst tydligt beskrivande namnet *Invandrarverket* som ändrades till det för många sannolikt suddiga *Migrationsverket*. Ett av de allra senaste exemplen är då ordet *socialbidrag*, som för många berörda sannolikt kändes socialt nedvärderande, ändrades till *försörjningsstöd*.

Samhällstrenden med en ökande individfixering är även ur andra perspektiv lätt att belägga. Företrädare för journalistkåren använder ibland *du* i stället för *ni* som tilltalsord till stora tittarskaror. Suzanne Axell i teveprogrammet Fråga Doktorn är ett tydligt exempel. Med bakgrund av denna trend kommer det att bli intressant att se hur språksamfundet i framtiden kommer att behandla mitt undersökta ord *medborgare*.

Dessa båda företeelser, (främst) Aftonbladets vidgade och mer heterogena målgrupp samt individbetoningen, utgör naturligtvis grogrund för detta mildare, mindre konfrontationsinriktade språkbruk. Det faller på sin egen orimlighet att under dessa förändrade förutsättningar, hårddraget, låta ropen på klass mot klass skalla på gator

och torg. Därför kommer klasskamprelaterade begrepp av *löntagarfonders* dignitet att vara omöjliga att lansera i framtiden.

Man kanske kan se detta som pragmatismens seger över ideologin eller en smidig anpassning till ett samhälle där alltfler äger sin bostad och där den traditionella uppdelningen mellan arbetare och tjänstemän suddas ut.

Likaledes kommer det att vara omöjligt att åter lansera ett negativt begrepp för en förment positiv företeelse. *Icke-socialist* försvann helt efter 1994 och *borgerlig* etablerades istället under undersökningsperiodens senare skede som ett samlande begrepp för de fyra borgerliga partierna och användes offensivt under valrörelsen 2002. Under valrörelsen 2006, alltså efter min undersökningsperiod, fick dock *borgerlig* stå tillbaka för *Alliansen*, som till skillnad från *borgerlig* i sin denotation saknar politisk markör och därför sannolikt fungerade som ett ännu starkare varumärke. Det opolitiska ordet *allians* i stället för ett ord med politisk markör passar också väl in i det etablerade samhällets mönster (ovan) att neutralisera språkbruket.

En annan trend i samhället med potential att påverka språksamfundet i motsatt riktning är den ökande invandrarfientligheten. Integrationsverket publicerade den 31 maj 2007 sin årliga integrationsbarometer som bland annat visade att nästan 25 procent av de tillfrågade kunde tänka sig att rösta på ett främlingsfientligt parti samt att islamofobin i samhället ökar. Här kan anas en ökande konflikt mellan etniska svenskar och (specifikt utomeuropeiska) invandrare samtidigt som den traditionellt inhemska socioekonomiska klasskonflikten alltmer tynar bort. Något som sannolikt kommer att underblåsa motsättningen mellan etniska svenskar och invandrare är det faktum att sverigedemokraterna i valet 2006 tog plats i åtskilliga kommunfullmäktige.

De av mina undersökta ord som rimligen kommer att påverkas av att etnicitet lyfts upp till debatt i Sverige är främst *demokrati*, *jämlikhet*, *rättvisa*, *solidaritet*, *samhälle* och *välfärd*. Orden bör kunna (fortsätta att) vinna insteg i frågor som berör förhållandet mellan svenskar och människor med annan etnicitet och på så sätt ges nya konnotationer. Kanske kan också den nyliberala tolkningen av *jämlikhet*, i bemärkelsen bristen på jämlikhet i chanser, åter bli aktuell på grund av det påtagliga handikapp det innebär att slå sig fram i ett nytt land utan att behärska språket och dessutom i många fall känna sig främmande för inslag i det nya landets kultur. Naturligtvis kan man dessutom räkna med tillskott av ord vars karaktär inte varit relevanta att använda då motsättning mellan traditionella social- eller yrkesgrupper ventilerats.

Det finns alltså, sammanfattningsvis, i dagens Sverige två varandra motverkande samhällsutvecklingar där den ena drivs av det etablerade Sverige och verkar språkligt i neutraliserande riktning, medan den andra är av oppositionskaraktär och verkar språkligt i riktning mot ökad konfrontation. Vilken utveckling som starkast kommer att påverka språksamfundet i framtiden beror sannolikt främst på hur ledande politiker klarar av, alternativt inte klarar av, att hantera de växande spänningarna i samhället.

Bilaga. Tabeller och diagram*Samtliga ord i löpande text**Aftonbladet***Aftonbladet**

	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002
1.9	350	470	270	255			360
2.9	370	420	405	310		320	450
3.9	365	410	375		420	415	385
4.9	355	380	560	470	275	400	420
5.9	595	555	310	510	445	420	
6.9	385	520		460	560	405	375
7.9		425	525	755	300	425	400
8.9	275	535	430	500	590	410	410
9.9	390	385	365	385	320	370	395
10.9	385	365	425	270	370	360	435
11.9	310		515	400	545		
12.9	550	420	305	330	515		375
13.9	380	405	360	435	595	340	365
14.9	435	420	380	1155	305	285	395
15.9	355	490	390	450	310	490	390
16.9	325		200		505	410	
17.9	340		435		600	410	
18.9	415		435		500	390	
19.9	510					485	
20.9						420	
	7090	6200	6685	6685	7155	6335	5155
Antal ledare							
	18	14	17	14	16	17	13

Samtliga ord i löpande text
Expressen

Expressen

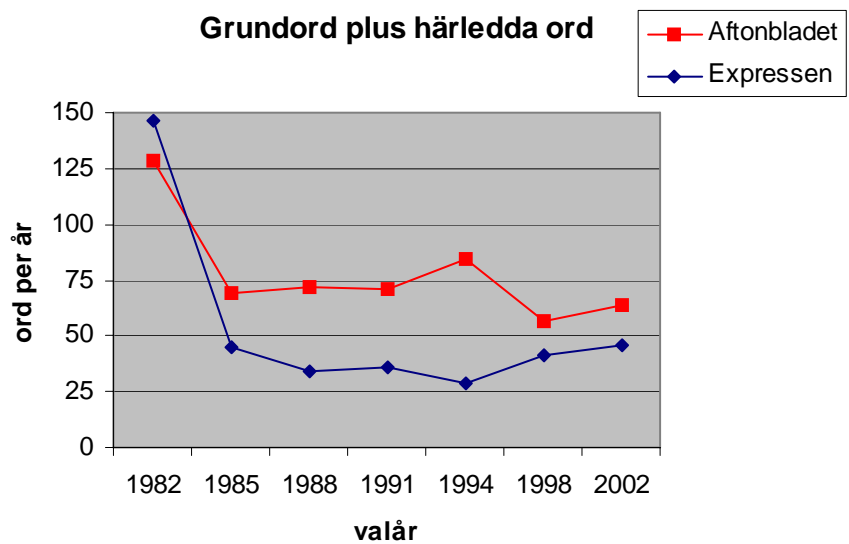
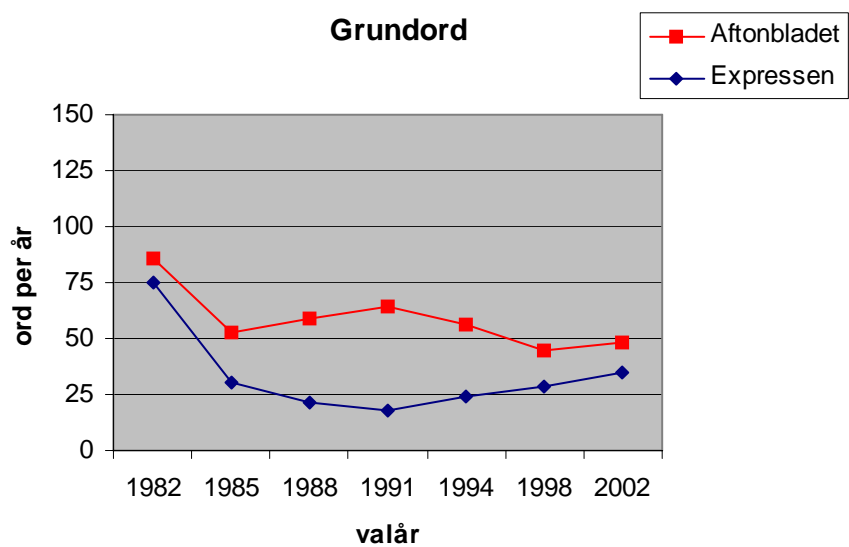
	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002
1.9		550	450	570			445
2.9	365	430	495		435	445	490
3.9	475	575	580	435	310	415	395
4.9	350	640	485	445	275	385	
5.9	600	455	275		415	400	440
6.9	375	470	450	395	455	475	370
7.9	235	575	640	550	470	435	400
8.9	475		350	520	550	430	
9.9	580	525	445	465	515	500	490
10.9	640	420	560			365	395
11.9	525	280	520	505	325		
12.9	700	575	430	345	455	515	465
13.9	490	735	670	205	325	550	
14.9	590	725	550	270	480		395
15.9	650	855	380	485	470	465	380
16.9	550		485		385	255	
17.9	700		420		530	480	
18.9	775		355		840	460	
19.9	700					455	
20.9						500	
	9775	7260	8090	4620	7235	7030	4220
Antal ledare	18	14	18	12	16	17	11

Grundord

	1982		1985		1988		1991		1994		1998		2002		Summa	
	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp
Demokrati	5	8	1	5	6	3	3	1	9	3	2	1	9	4	35	25
frihet	3	8	3	1	0	2	3	0	1	1	0	0	0	3	10	15
jämlikhet	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	2	2
rättvisa	0	2	1	0	1	0	3	0	4	0	7	4	0	0	16	6
solidaritet	3	2	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	3	1	8	5
samhälle	6	14	8	8	4	8	4	4	8	1	5	7	5	2	40	44
välfärd	1	0	4	4	6	1	7	0	8	0	11	8	2	0	39	13
medborgare	0	5	1	8	2	2	0	0	8	4	7	2	3	8	21	29
icke-socialist	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2
borgare	5	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	5	3
borgerlig	51	3	33	1	40	3	43	11	16	13	13	5	26	17	222	53
löntagarfonder	12	32	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	35
	86	75	53	30	59	21	64	18	56	24	45	29	48	35	411	232

Grundord plus härledda ord

	1982		1985		1988		1991		1994		1998		2002		Summa	
	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp	AB	Exp
demokrati	11	13	3	6	8	5	4	2	17	3	3	2	13	8	59	39
frihet	5	14	3	2	1	4	3	0	2	1	0	0	4	5	18	26
jämlikhet	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	3	0	0	2	4
rättvisa	3	5	3	0	3	2	6	2	6	1	9	5	0	0	30	15
solidaritet	3	2	5	0	0	2	1	0	2	0	2	1	3	3	16	8
samhälle	16	27	10	18	8	12	4	10	18	1	8	11	8	4	72	83
välfärd	5	1	8	5	7	2	8	2	12	4	13	11	3	0	56	25
medborgare	1	7	2	9	2	2	1	0	10	4	7	3	5	9	28	34
icke-socialist	0	8	0	0	0	0	0	4	0	1	0	0	0	0	0	13
borgare	5	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	5	3
borgerlig	56	3	34	1	43	4	43	13	16	13	15	5	28	17	235	56
löntagarfonder	23	65	1	4	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	24	71
	128	146	69	45	72	34	71	36	84	29	57	41	64	46	545	377

Litteratur

- Allén, Sture & Gellerstam Martin & Malmgren, Sven-Göran 1989. *Orden speglar samhället*. Stockholm.
- Andersson, Jan & Furberg, Mats, 1984. *Språk och påverkan*. Åttonde upplagan. Stockholm.
- Block, Eva 1982. *Frihet, jämlikhet och andra värden. Svensk inrikespolitisk debatt på dagstidningarnas ledarsidor 1945–1975*. Lund.
- Boréus, Kristina 1994. *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Stockholm.
- Esaiasson, Peter 1990. *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Göteborg.
- Hadenius, Stig 2000. *Svensk politik under 1900-talet. Konflikter och samförstånd*. Lund.
- von Heidenstam, Verner 1954. *Den svenska lyriken* Stockholm.
- Håkansson, Nicklas 1999. *Valretorik. Om politiskt språk i partipropagandan*. Göteborg.
- Lorentzon, Thorwald 2006. *Fredskamp och frihetsvind. Jämförande studier av lexikaliska förändringar i moderaternas och vänsterpartiets valmanifest 1948–2002*. Göteborg.
- Olsson, Albert 1959. *Du ljuger, Marie*. Stockholm.